

HAARLEMS
BODEMONDERZOEK
28

1994

Redactie

J. de Jong

A.M. Numan (Archeologische Werkgroep Haarlem)

Drs J.M. Poldermans (Stadsarcheoloog van de Gemeente Haarlem)

Drs Tanja van der Zon (Archeologische Werkgroep Haarlem)

Redactieadres

J. de Jong

Rijksstraatweg 539III

2025 DE Haarlem

Vormgeving en zetwerk

BACKUP grafisch werktekenen, Amsterdam

Druk

Drukkerij "ERLA", Amsterdam Zuid-oost

ISSN 1384-0584

Verschijningsdatum 1995

Prijs f 15,-

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 28

1994

Uitgave van de Commissie
Oudheidkundig Bodemonderzoek Haarlem

Haarlems Bodemonderzoek nr. 28, 1994

INHOUD

1. Eric Jacobs: Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem	pag. 3
2. Sabina van Vlijmen: Twee middeleeuwse vloeren "Op 't Spaarne"	pag. 26
3. Archeologisch Nieuws	pag. 32
4. Kroniek 1993	pag. 33

Eric Jacobs, archeoloog, tijdelijk werkzaam voor het GAT

Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem¹

Beschreven worden de resultaten van een in 1989 door het Archeologisch Team van de gemeente Haarlem uitgevoerd onderzoek. Naast informatie over de ontginningsfase van het Burgwalgebied leverde de opgraving een grote hoeveelheid pottenbakkersafval op. Onder dit materiaal bevinden zich fragmenten steengoed met secundair aangebracht koperglazuur. Vergelijking van het aardewerk met dat van andere bekende productiecentra, zoals Utrecht en Amersfoort, dateert het Haarlemse complex aan het eind van het eerste kwart van de 15de eeuw.

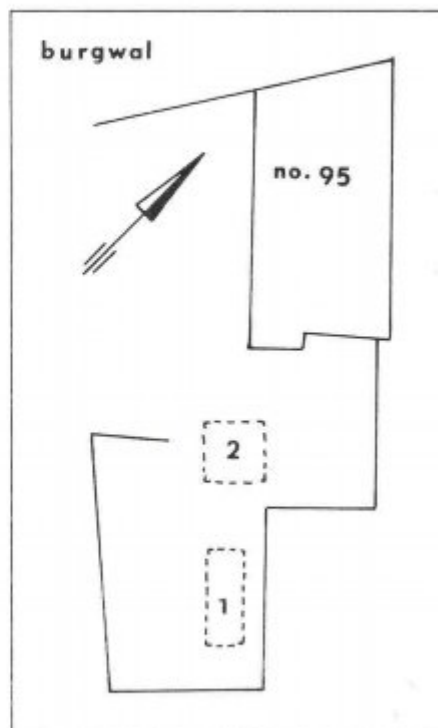
INLEIDING

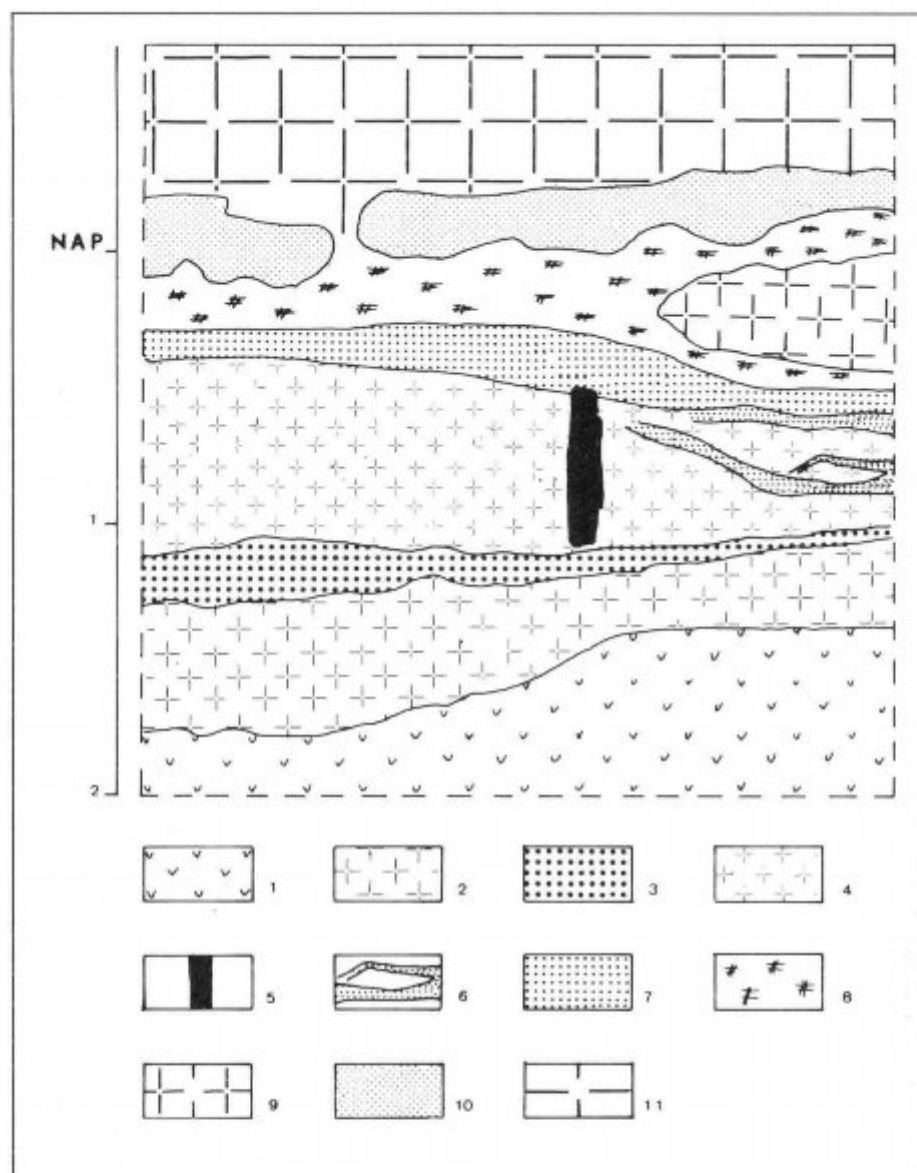
Gedurende de maanden april en mei 1989 werd door het Archeologisch Team van de gemeente Haarlem een onderzoek uitgevoerd op een binnenterrein behorend bij de panden Burgwal 95-99. Aanleiding voor het onderzoek vormde de sloop van een op het terrein aanwezige loods. Aangezien het een verkennend onderzoek betrof werden slechts

twee kleine werkputten aangelegd. Het verkrijgen van inzicht in de conservering van de archeologische resten en de geologische opbouw van het terrein stond daarbij voorop. Werkput 1 kon door het instorten van het profiel alleen beperkt onderzocht worden. Aangezien de daarbij verkregen informatie in vergelijking met werkput 2 geen nieuwe inzichten in de bewoningsgeschiedenis van het terrein oplevert blijft werkput 1 in de navolgende bespreking van de resultaten van het onderzoek buiten beschouwing (Afb. 1).

Geologisch gezien maakt het Burgwalgebied deel uit van het veengebied ingesloten door de strandwal van Haarlem en die van Heemstede/Spaarnwoude.² Bij de afwatering speelde vooral het Spaarne een belangrijke rol. Via dit water onderzocht het gebied echter ook de invloed vanuit het IJ. Zo was er, o.a. rond 1150 AD, sprake van een grote overstroming waarbij over het veen een kleipakket, de zogenoemde Klei van Bakenes, werd afgezet. Hoewel met de ontginning van het gebied waarschijnlijk reeds in de 12de eeuw een begin gemaakt werd, namen deze activiteiten pas in de loop van de 13de eeuw in omvang toe. De aanleg van een dijk, thans Anthonie- en Spaarnwouderstraat geheten, werd daarbij als gevolg van inklinking en erosie van het veen al snel noodzake-

Afbeelding 1
(tekening E. Jacobs)
Lokatie opgraving en
werkputten ten opzichte
van bestaande
bebouwing.
1 = werkput 1
2 = werkput 2

Afbeelding 2
(tekening E. Jacobs)
Geschematiseerd
Noordwest profiel
werkput 2.
1. Veen
2. Humeuse
ophogingslaag
3. Humeuse
ophogingslaag
4. Humeuse
ophogingslaag
5. Houten palen
6. Mest
7. Humeuse
ophogingslaag
8. Zandige
ophogingslaag
9. Pakket
pottenbakkersafval
10. Schelpen en
puinpakket
11. Post-middeleeuwse
ophoging

lijk. In de eerste helft van de 14de eeuw nam de bevolking van Haarlem sterk in omvang toe met als gevolg dat de bewoning steeds verder in het veengebied plaatsvond. Het stadsbestuur trachtte deze ongecontroleerde expansie in de hand te houden door het graven van de Burgwal. De oudste vermelding van de Burgwal dateert uit 1380. Ondanks het feit dat het stadsbestuur via diverse maatregelen bewoning aan de oostzijde van de Burgwal trachtte tegen te gaan, trok men toch steeds verder het veen in. In 1426 kwam aan deze situatie een einde doordat de ruwaard van

Holland, hertog Filips van Bourgondië, de stad het recht gaf om de stadsgrens in oostelijke richting op te schuiven. Het gebied tussen Burgwal en de in het kader van de stadsuitbreiding nieuw gegraven gracht, de huidige Lange Herenvest, werd daarvoor definitief bij de stad ingelijfd.³

De nieuwe stadswijk zou in de daarop volgende eeuwen een belangrijke rol gaan spelen in de plaatselijke aardewerkproductie. Historisch- en archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat aan het begin van de 16de eeuw aan de oostzijde van de Burgwal spra-

ke was van een concentratie van pottenbakkers die gespecialiseerd waren in het vervaardigen van roodbakkend aardewerk. Archeologische vondsten geven aan dat al vanaf de 14de eeuw pottenbakkers zich in deze buurt vestigden.⁴ Of de vestiging van de pottenbakkers in het Burgwal gebied een vrijwillige en bewuste keuze van henzelf is geweest, of dat zij door het stadsbestuur daartoe gedwongen werden, is niet duidelijk. Vanwege het brandgevaarlijke karakter van hun beroep werden pottenbakkers door stadsbesturen vaak gedwongen om hun ateliers aan de rand van de stad of er net buiten te vestigen. Uit Haarlem zijn echter geen keuren overgeleverd die dergelijke zaken aan de

orde stellen. De concentratie van pottenbakkerijen aan de Burgwal had, naast een ligging aan de rand van de stad in verband met het brandgevaarlijke karakter van het ambacht, ongetwijfeld ook te maken met het feit dat via het water grondstoffen en eindproducten makkelijk aan- en afgevoerd konden worden.

HET ONDERZOEK

Tijdens de opgraving werd vastgesteld dat de bovenzijde van het veenpakket vergraven was (Afb. 2). Daarbij was de in dit gebied voorkomende "Klei van Bakenes" grotendeels verwijderd. Bij gebrek aan dateerbaar vondstmateriaal kon niet worden vastgesteld of deze activiteiten in verband gebracht moeten worden met een eerste ontginning van het veen of met het graven van de Burgwal. Gezien het feit dat men de "Klei van Bakenes" verwijderd had, dateren de activiteiten in ieder geval van na het midden van de 12de eeuw. Bovenop het veen waren diverse ophogingspakketten aangebracht. Deze ophogingslagen varieerden onderling sterk in dikte. Bij een van deze ophogingslagen werd een tweedeling in samenstelling vastgesteld. Aan de zuidwestzijde bestond het pakket uit humeus zand, terwijl aan de noordoostzijde sprake was een grote hoeveelheid mestachtig materiaal. De scheiding tussen beide pakketten werd gemarkeerd door een rij houten palen. Gezien de vrijwel onbewerkte staat van het gebruikte hout en de slordige uitvoering van de palenrij diende deze als versteviging van het aangebrachte ophogingspakket en niet als omheining of markering. Vanuit dit ophogingspakket was een kuil gegraven, gevuld met beer en afvalmateriaal, waaronder misbaksels van een pottenbakker (Verder aangeduid als afvalkuil A). Hierna werd het terrein nog tweemaal opgehoogd. Daarbij had men gebruik gemaakt van een pakket puinig materiaal vermengd

Bij de beschrijving van het aardewerk is gebruik gemaakt van het klassifikatie systeem voor laat-middeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk. Om elders gevonden aardewerk te kunnen vergelijken met het tijdens de opgraving aangetroffen productie afval worden de voorwerpen waarvan met zekerheid vastgesteld kan worden dat ze in Haarlem vervaardigd zijn in de onderschriften bij de foto's en tekeningen bij type-code voorafgegaan door de afkorting HA (voor Haarlem) en een contextnummer. Dit is 1 voor afvalkuil A en 2 voor het pakket pottenbakkersafval. Afvalkuil B bevatte wel een misbaksel (afb. 14) maar gezien het baksel en de datering betreft dit geen product van de aangetroffen pottenbakker. Kleinere fragmenten van aangetroffen misbakfels uit deze kuil zijn niet afgebeeld.

Legenda onderschriften foto's en tekeningen van aardewerk

1. inventarisnummer
2. type-code
3. datering
4. maten in centimeters (diameter/hoogte)
- 5a. baksel
- 5b. oppervlakte behandeling
- 5c. decoratie
- 6a. bodem
- 6b. oor/steel
- 6c. diversen
7. hoofdvorm, functie/naam
8. productiecentrum
9. literatuur

met resten van een pottenbakkers-oven en de daarbij behorende misbaksels. Slechts een beperkt deel van dit pakket werd tijdens de opgraving aangesneden. Waarschijnlijk bevindt een groot deel daarvan zich nog in de ondergrond van het terrein. Vanuit het ophogingspakket waar dit pottenbakkersafval deel van uitmaakte, was tevens een afvalkuil gegraven. Deze kuil sneed die uit de voorafgaande fase aan en bevatte eveneens pottenbakkersafval (Verder aangeduid als afvalkuil B). Zowel het pakket pottenbakkersafval als de kuil werden afgedekt door een schelpenlaag, vermengd met mortel en baksteenpuin. De hierboven aangetroffen lagen dateerden uit de post-middeleeuwse periode.

Afvalkuil A (1400-1425)

Deze afvalkuil vormt het oudst dateerbare spoor van de opgraving en was grotendeel vergraven door afvalkuil B. Doordat de kuil voor een deel buiten de opgraving viel kon de inhoud ervan niet geheel geborgen worden. De vulling bestond uit vette, lichtbruine beer.

Afgezien van een enkel bodemfragment van een grijze kan of kruik bestaat het materiaal uit roodbakend aardewerk: twee grappen, een bakpan, een slibversierd bord en enkele losse fragmenten, waaronder een deksel. Een van de grappen is een misbaksel. Tijdens het bakproces was de wand gescheurd en gedeeltelijk in elkaar gezakt. Bij beide exemplaren gaat het echter om spaarzaam geglaazuurde één-orige kookpotten met een bolvormig lichaam en drie poten (Afb. 3 en 4).

De bakpan heeft een verdikte en geprofileerde rand, een lichtbolle bodem, een schenklip 90° ten opzichte van de steel en een wand die met een vrij scherpe knik overgaat in de bodem. Alleen de binnenzijde van de koekepan is voorzien van lood-

Afbeelding 3 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR152 • 2. HA1.r-gra-2a • 3. 15a • 4. 19/18 • 5a. rood • 5b. spaarzaam loodglazuur binnenzijde bodem en rand, buitenzijde schouder tegenover oor • 5c. -- • 6a. driepoot • 6b. 1 worstoor • 6c. misbaksel • 7. grape • 8. Haarlem • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 94, afb. 189-62

Afbeelding 4 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR153 • 2. HA1.r-gra-2a • 3. 15a • 4. 14/15.3 • 5a. rood • 5b. spaarzaam loodglazuur binnenzijde bodem en enkele spatten op rand, buitenzijde schouder tegenover oor • 5c. -- • 6a. driepoot • 6b. 1 worstoor • 6c. misbaksel • 7. grape • 8. Haarlem • 9. Clevis/Kottman 1989 • p. 94, afb. 189-62

glazuur. Waarschijnlijk is het een misbaksel. De manier waarop de steel is afgebroken en een gaatje in de bodem wijzen op productiefouten. Ook het ontbreken van gebruikssporen op de onderzijde van de pan wijzen hierop (Afb. 5). Vorm en baksel vertonen sterke overeenkomsten met het te behandelen pottenbakkersafval.

Het slibversierde bord heeft een brede vlag en een verdiepte spiegel op standlobben. De vlag van het bord is

Afbeelding 5 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR144 • 2. HA1.r-bak-1a • 3. 15a • 4. 25.5/6 • 5a. rood • 5b. loodglazuur, inwendig • 5c. – • 6a bol • 6b. steel ontbreekt • 6c. schenklip 90°, ongebruikt, mogelijk misbaksel • 7. bakpan • 8. Haarlem • 9. Bruijn 1979, p. 80, afb. 37.2

versierd met slibstrepen, terwijl de spiegel gemarkeerd wordt door een brede sliblijn. In het midden van de spiegel is een vogel afgebeeld. Deze is uitgevoerd in slib- en krastechniek (Afb. 6). Spiegel en vlag zijn voorzien van loodglazuur waarbij in de spiegel ook spaarzaam gebruik gemaakt is van koperoxide. Zowel de vorm als de afbeelding vertonen overeenkomsten met exemplaren uit Utrecht.⁵ Een

Afbeelding 6

(foto J. Fielmich)

1. 89BUR140 • 2. r-bor-1 • 3. 15a • 4. 36/5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur, koperoxide • 5c. slib • 6a standlobben • 6b. – • 6c. roetsporen op onderzijde • 7. bord • 8. – • 9. Bruijn 1979, p. 94-95, afb. 51, 52.11

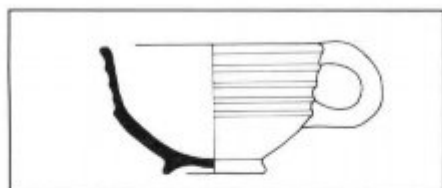
doorboring in de vlag geeft aan dat het bord waarschijnlijk ook als sier- of pronkstuk aan de wand werd opgehangen.⁶

Zowel de vorm van de grappen als het slibversierde bord rechtvaardigen een datering van dit complex in het eerste kwart van de 15de eeuw.

Afvalkuil B (1450 - 1625)

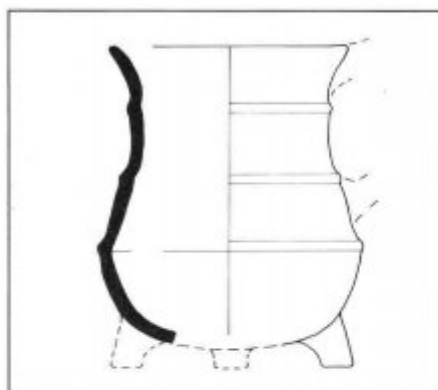
Vanuit het ophogingspakket, waar ook het pottenbakkersafval deel van uitmaakte, was een afvalkuil gegraven die de oudere afvalkuil A voor een groot deel doorsneed. Het feit dat beide kuilen pas in een laat stadium van elkaar onderscheiden konden worden, maakt het aannemelijk dat een deel van de vondsten uit dit spoor gerekend moeten worden tot de oudere afvalkuil A.

Vrijwel al het materiaal afkomstig uit de afvalkuil bestaat uit roodbakkerd aardewerk. Uitzonderingen zijn een fragment lichtgroen vensterglas, een doorboord pijpbeen, enkele fragmenten steengoed en een kop van witbakkend aardewerk. Het doorboorde fragment bot is een zogenoemd snorrobot en diende als kinderspeelgoed. Door het bot via de doorboring aan een stuk touw te rijgen, dit touw vervolgens rond te draaien en dan strak te trekken, ontstaat een zoemend geluid.⁷ De witbakkende kop heeft een rechtopstaande rand met geprononceerde draairibbels, een bolle bodem op een standring en waarschijnlijk twee verticaal geknepen lintoren. De binnenzijde is voorzien van loodglazuur met koperoxide (Afb. 7). Onder het roodbakkerd materiaal bevinden zich twee koppen. Beide bezitten een rechte wand met geprononceerde draairibbels, een bolle bodem met standring en zijn aan de binnenzijde voorzien van loodglazuur. Een kom bezit slechts één worstoor terwijl de andere er twee heeft (Afb. 8 en 9). Verder zijn er van roodbakkerd aardewerk diverse

Afbeelding 7 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR83 • 2. w-kop-2 • 3. 15A • 4. 10/5.8 • 5a. witbakkend • 5b. loodglazuur en koperoxide inwendig • 5c. – • 6a. standring • 6b. lintoar vertikaal (2?) • 6c. half exemplaar • 7. kop • 8. – • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 104, afb. 11-186

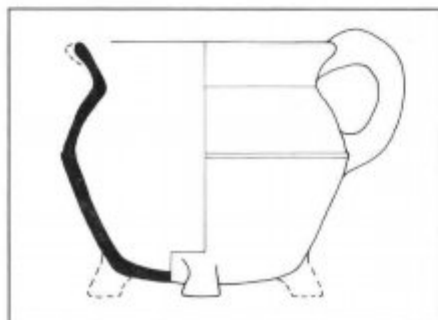
Afbeelding 10 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR81 • 2. r-gra-22a • 3. 14d-15A • 4. 12/14.5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. – • 6a. driepoot • 6b. ontbreekt, 6c. – • 7. grape • 8. – • 9. Clevis/Smit 1990, p. 184, afb. 56 Bruijn 1979, p. 64, afb. 22.3 en p. 143, afb. 81.2

Afbeelding 8 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR147 • 2. r-kop-2 • 3. 15A • 4. 14.1/9 • 5a. rood • 5b. binnenzijde loodglazuur • 5c. – • 6a. standring • 6b. worstoor (2) • 6c. – • 7. kop • 8. – • 9. Bitter 1986, p. 119, afb. 17-36

Afbeelding 11 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR131 • 2. r-gra-5a • 3. 14d-15c, 4. 13/11.5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur, binnenzijde bodem, buitenzijde alleen ter plaatse van slibboogjes • 5c. slibboogjes • 6a. driepoot • 6b. worstoor • 6c. schenklip 180° (ontbreekt) • 7. grape • 8. – • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 95, afb. 19-32

Afbeelding 9 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR148 • 2. r-kop-1 • 3. 16 • 4. 11.5/7 • 5a. rood • 5b. binnenzijde loodglazuur • 5c. – • 6a. standring • 6b. worstoor • 6c. – • 7. kop • 8. – • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 103, afb. 11-33

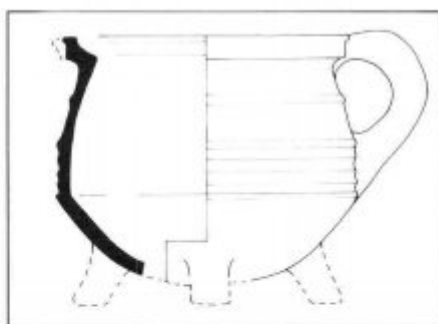
Afbeelding 12 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR146 • 2. r-gra-5a • 3. 14d-15c • 4. 11/11 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig, op buitenzijde alleen ter plaatse van slibboogjes • 5c. slibboogjes • 6a. driepoot • 6b. worstoor • 6c. schenklip 180° (ontbreekt) • 7. grape • 8. – • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 95, afb. 19-32

grapen, een kan, twee steelkommen, een bakpan en een bord aanwezig. Twee grapen bezitten twee oren. Een daarvan heeft een geprofileerde rand en geprononceerde draairibbels op de schouder. Het tweede exemplaar is zeer groot met een ei-vormig lichaam. De rand is geprofileerd. Gezien een scheur in de rand en wand die ontstaan is tijdens het bakproces betreft het een misbaksel.

Van de een-orige grapen heeft een exemplaar een hoog, smal lichaam dat doet denken aan een kan. De binnenzijde is geheel van loodglazuur voorzien. Het oor en twee van de drie poten ontbreken (Afb. 10). Een ander exemplaar heeft precies tegenover het oor op de schouder geplaatste slibbogen. Alleen op deze plaats is loodglazuur aangebracht (Afb. 11). Dezelfde versiering is ook toegepast bij enkele andere grapen. Deze hebben een bolvormig lichaam op drie pootjes en een schenklip 180° ten opzichte van het worstoor (Afb. 12). Bij een is de binnenzijde geheel voor-

Afbeelding 13 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR149 • 2. r-gra-43 • 3. 16 • 4. 14/12.5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur, slib en koperoxide binnenzijde, buitenzijde alleen loodglazuur terplaatse van slibboogjes • 5c. slibboogjes • 6a driepoot • 6b. worstoor • 6c. schenklip 180° (ontbreekt) • 7. grape • 8. -- • 9. --

zien van loodglazuur waarbij op de bodem en een deel van de wand eerst een witte sliblaag is aangebracht die door toevoeging van koperoxide aan het glazuur groen gekleurd is (Afb. 13). Een andere grape heeft eveneens een worstoor en een schen-

Afbeelding 14 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR117 • 2. r-gra-43 • 3. 16 • 4. 18.8/17.5 • 5a. rood • 5b. spaarzaam loodglazuur • 5c. -- • 6a. driepoot • 6b. worstoor • 6c. schenklip 180°, misbaksel • 7. grape • 8. Haarlem? • 9. --

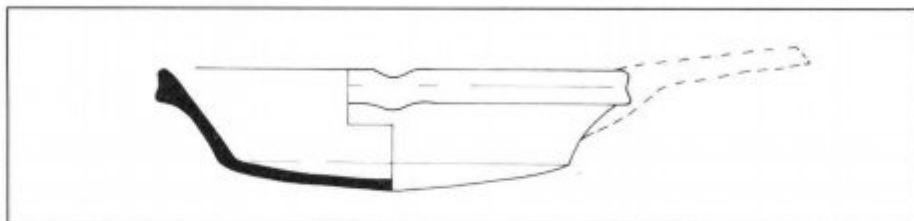
klip 180° ten opzichte van het oor. De bodem is licht bol en staat op drie pootjes. Op de overgang van schouder en buik zijn geprononceerde ribbels aangebracht. De binnenzijde is geheel voorzien van loodglazuur, terwijl op de buitenzijde alleen ter hoogte van de schenklip een vlek glazuur is aangebracht. Dit exemplaar is duidelijk een misbaksel. Tijdens het bakken is een scheur in de rand ontstaan die doorloopt tot halverwege de wand (Afb. 14).

De kan heeft een hoge hals die aan de bovenzijde iets naar buiten buigt.

Afbeelding 15 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR134 • 2. r-stk-1 • 3. 15b/c • 4. 14.5/6.5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. -- • 6a. driepoot • 6b. steel, krom • 6c. schenklip 90°, buitenzijde beroet • 7. steelkom • 8. -- • 9. --

Afb. 16 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR55 • 2. r-bak-1 • 3. -- • 4. 21/5.5 •
5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. -- •
6a bol • 6b. steel ontbreekt • 6c. driehoekige
rand, schenklip 90° • 7. bakpan • 8. -- • 9. --

Het worstoor loopt van de rand tot de overgang van schouder naar buik. De kan is voorzien van een kleine gladde standing. Aan binnen- en buitenzijde is loodglazuur aangebracht.

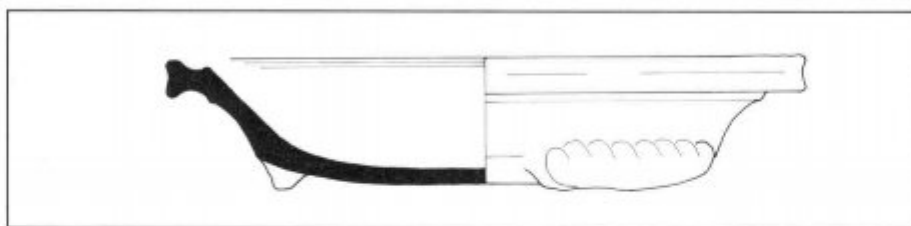
Bij de twee steelkommen is één exemplaar voorzien van loodglazuur (Afb. 15). In beide gevallen gaat het om een type met een platte, iets naar buiten buigende rand, een rechte wand, een bolle bodem op drie pootjes en een schenklip in een hoek van 90° ten opzichte van de steel. De bakpan heeft een driehoekig verdikte rand, een licht bolle bodem en een schenklip 90° ten opzichte van de steel. De wand is vrij recht en gaat met een scherpe knik over in de bodem (Afb. 16). Het bord heeft een smalle verdikte rand, een diepe spiegel en drie standlobben. De gehele binnenzijde is voorzien van loodglazuur, waarbij de spiegel versierd is met witte slib en koperoxide (Afb. 17).

Naast bovenstaande voorwerpen bevatte de kuil enkele honderden wand- en randscherven die niet tot een herkenbaar type gereconstrueerd konden worden. Het gaat daarbij voornamelijk om fragmenten van grappen, bakpannen en enkele kannen. Bij verschillende fragmenten bevindt zich glazuur op de breuk en in enkele gevallen is de scherp sterk gesinterd. Daarnaast komen diverse fragmenten

secundair gebruikte dakpan voor die, gezien aangekoekte glazuur- en aardewerkresten, deel uitgemaakt hebben van een pottenbakkersoven. Dergelijke dakpan- en aardewerkfragmenten bevinden zich ook onder het materiaal afkomstig uit de stortlaag van pottenbakkersafval. Op basis van het aardewerk dateert de kuil echter uit de tweede helft van de 15de en het begin van 16de eeuw, terwijl het hierna te behandelen pottenbakkersafval aan het eind van het eerste kwart van de 15de eeuw gedateerd moet worden.

Pottenbakkersafval (1400 - 1450)

Het pakket pottenbakkersafval bestond uit een ongeveer 30 cm dikke laag van scherven en fragmenten baksteen vermengd met geelgrijs zand. Aan de onderzijde hiervan bevond zich een circa tien cm dikke laag van geelgrijs zand vermengd met

Afb. 17

(tekening E. Jacobs)

1. 89BUR58A • 2. r-bor-1 •
3. 16 • 4. 29/5.8 •
5a. rood • 5b. loodglazuur
en koperoxide inwendig •
5c. bovenzijde witte slib •
6a standlobben (3) • 6b. -- •
6c. -- • 7. bord • 8. -- • 9. --

kleine brokjes grijze klei. Hieronder bevond zich een enkele centimeters dikke laag grijze klei. Deze kleilaag werd alleen aangetroffen onder de stortlagen. Het pakket pottenbakkersafval bestaat niet alleen uit fragmenten van misbaksels maar ook uit materiaal dat waarschijnlijk onderdeel vormde van de oven. Het gaat om dakpan- en baksteenfragmenten met daarop

resten van loodglazuur en aangebakken aardewerk. In vrijwel alle gevallen is het glazuur sterk gesinterd. Een dergelijke sintering treedt op wanneer de temperatuur waaraan het glazuur wordt blootgesteld boven een bepaalde grens komt. Proeven uitgevoerd op het materiaal afkomstig van de oven uit Utrecht toonden aan dat bij 1150 graden Celsius scherf en glazuur van kleur en samenstelling veranderden.⁸ Zowel de hoeveelheid glazuur als de sterke sintering ervan maken het aannemelijk dat de fragmenten dakpan en baksteen uit de onderste regionen van de oven afkomstig zijn.

Het schervenmateriaal bestaat vrijwel geheel uit roodbakkend aardewerk. Uitzonderingen zijn enkele fragmenten grijs aardewerk en een hoeveelheid steengoed. Met betrekking tot het grijs aardewerk kan gesteld worden dat dit niet tot het pottenbakkersafval behoort. Niet alleen is slechts sprake van enkele niet passende wand- en randfragmenten maar deze vertonen ook geen kenmerken die wijzen op pottenbakkersafval. Waarschijnlijk bevonden de fragmenten zich in het zand waarmee het pottenbakkersafval vermengd was. De fragmenten steengoed zullen vanwege hun bijzondere karakter verderop besproken worden. Niet al het roodbakkend aardewerk kan bestempeld worden als pottenbakkersafval. Zo vertonen enkele voorwerpen duidelijk gebruikssporen, zoals roetaanslag op de bodem of slijtage aan de pootjes. Van andere fragmenten kan als gevolg van het onvolledige karakter niet vastgesteld worden of er sprake is van misbaksel of van gebruiksfal.

Na bestudering van het pottenbakkersafval kunnen twee oorzaken onderscheiden worden waarom het materiaal was weggegooid. In de meeste gevallen gaat het om aarde-

werk waarbij men het bakproces blijkbaar niet goed onder controle had. De temperatuur van de oven moet op een gegeven moment gedurende langere tijd boven de 1000/1100 graden Celsius zijn gekomen met als gevolg dat de klei 'verweekt' en de vorm inzakt. Ook is in deze gevallen vaak een sintering van het glazuur opgetreden. Een tweede oorzaak is dat tijdens het bakken het voorwerp gescheurd of gebarsten is. Dit is geen gevolg van een mislukt bakproces maar van het feit dat een voorwerp niet goed gevormd of bijgewerkt was voordat het de oven inging. Een onregelmatig dikte van de wand kan tijdens het bakken leiden tot onevenredige spanningen in het voorwerp met als gevolg het optreden van scheuren of barsten. De kleur van de scherf en het glazuur zijn in dergelijke gevallen identiek aan die van "normale" producten. Fragmenten van voorwerpen die om deze reden zijn afgekeurd kunnen dan ook alleen herkend worden wanneer glazuur over het breukvlak heen is gelopen. Het materiaal dat met zekerheid aangemerkt kan worden als misbaksel bestaat uit kookpotten, bakpannen en borden. Daarnaast kunnen nog een vetvanger en een deksel genoemd worden. Gesteld kan worden dat kookpotten en bakpannen duidelijk de meerderheid vormen, terwijl borden beduidend minder voorkomen. Gezien het feit dat slechts een deel van het materiaal geborgen werd, kunnen hier echter geen conclusies aan verbonden worden.

Roodbakkend

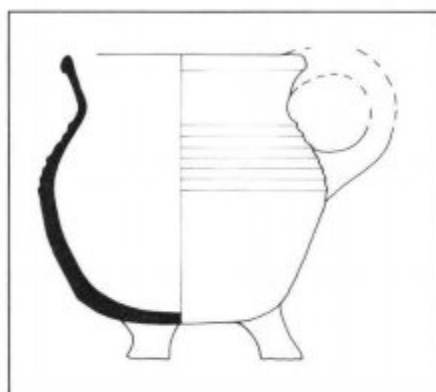
De onder het pottenbakkersafval aangetroffen graven zijn allemaal van het r-gra-2a type. Dit is een grape met een worstoor, een bolvormig lichaam waarbij de grootste diameter net boven de buik ligt, drie pootjes, een iets bollende bodem en een rand die licht naar buiten is gebogen. De rand is niet geprofileerd.

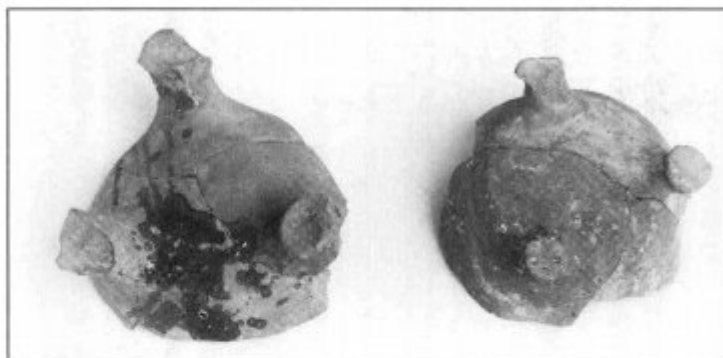
Afbeelding 18
(foto J. Fielmich)
1. 89BUR64 • 2. HA2.r-gra-2a • 3. 15A •
4. 17?/18? • 5a. rood •
5b. loodglazuur
binnenzijde bodem en
rand • 5c. — • 6a driepoot •
6b. ontbreekt •
6c. misbaksel, ingezakt en
gesinterd glazuur, maten
bij benadering • 7. grape •
8. Haarlem • 9. Clevis/
Kottman 1989, p. 94,
afb. 189-62

Uitzonderingen vormen enkele exemplaren waarbij de rand aan de bovenzijde iets verdikt is. In de meeste gevallen zijn aan de binnenzijde de bodem en de rand spaarzaam van loodglazuur voorzien. Aan de buitenzijde is veelal de rand en schouder spaarzaam voorzien van loodglazuur. Hoewel bij enkele exemplaren een fijne ribbeling op de schouder voorkomt, is het overgrote deel van de grappen onversierd (Afb. 18 en 19). Naast gladde, massieve poten komen ook enkele klauwpoten voor en een, van deze laatste afgeleid, licht bijgeknepen type. In dit geval heeft men weliswaar via enkele kneepjes de onderzijde van de voet iets verbreed maar van een duidelijke klauwpoot kan niet gesproken worden (Afb. 20). Over het algemeen is het materiaal slecht gevormd en afgewerkt. Bij diverse exemplaren is op de onderzijde van de buik sprake van oneffenheden in de dikte van de wand. Deze oneffenheden ontstonden waarschijnlijk bij het aanhechten van oren en poten. Dit moest gebeuren op een

moment dat de klei hard en droog genoeg was om de pot zonder vervormen op te pakken, maar ook weer niet zo droog dat de oren en pootjes niet meer zouden hechten. Blijkbaar heeft de pottenbakker dit moment niet altijd goed ingeschat, want de druk van zijn handen en vingers heeft

Afbeelding 19 (tekening E. Jacobs)
1. 89BUR43 • 2. HA2.r-gra-2a • 3. 15A •
4. 13/14 • 5a. rood • 5b. loodglazuur binnenzijde bodem en rand • 5c. — • 6a driepoot •
6b. worstoor • 6c. misbaksel, vervormd •
7. grape • 8. Haarlem • 9. Clevis/Kottman 1989, p. 94, afb. 189-62 Bruijn 1979, p. 66, afb. 25-1

Afbeelding 20

(foto J. Fielmich)

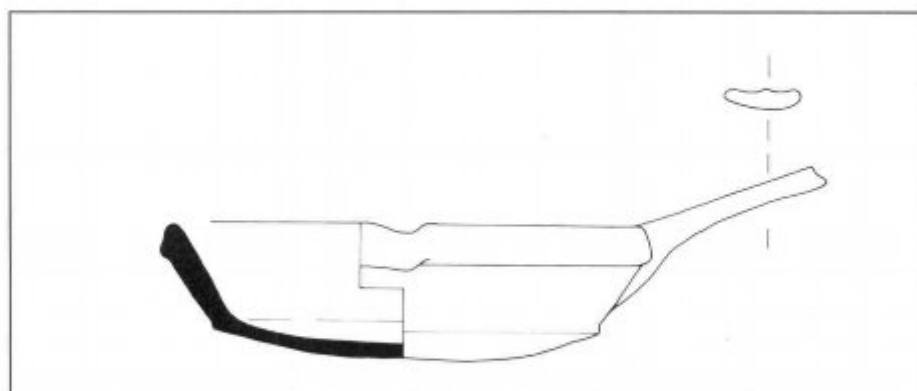
1. 89BUR51 • 2. HA2.r-gra-2a • 3. 15A • 4. – • 5a. rood • 5b. loodglazuur binnenzijde bodem, buitenzijde enkele spatten • 5c. – • 6a driepoot • 6b. – • 6c. klauw pootjes (3) • 7. grape • 8. Haarlem • 9. –

de wand op diverse plaatsen vervormd. Ook oneffenheden, ontstaan bij het vormen van het aardewerk, lijken in een later stadium nauwelijks bij- of weggewerkt te zijn.

De bakpannen vallen onder het type r-bak-1. Ze hebben allen een licht bolle bodem en een schenklip 90° ten opzichte van een platte steel. Alleen de binnenzijde is voorzien van loodglazuur. In de meeste gevallen is de rand naar buiten toe omgeslagen en enigszins geprofileerd. Bij sommige is deze omslag duidelijk zichtbaar, terwijl bij andere de omslag zodanig tegen de wand is gehecht dat alleen op de breuk zichtbaar is dat de rand bestaat uit wand plus omslag. Een enkel exemplaar heeft een naar buiten staande vlakke rand. Dergelijke

variatie in vorm van de rand wordt ook aangetroffen bij het materiaal uit Utrecht. De lijn tussen wand en bodem wordt aan de binnenzijde onderbroken door een kleine knik. Ook dit kenmerk wordt aangetroffen bij het materiaal uit Utrecht.⁹ Opvallend is dat de overgang tussen wand en bodem aan de buitenzijde bij alle exemplaren op dezelfde manier gevormd is. Deze vormt eerst een rechte hoek om daarna vrijwel meteen over te gaan in een naar buiten staande wand (Afb. 21 & 22). Een in Utrecht aangetroffen exemplaar bezit eveneens een dergelijke overgang.¹⁰ Mogelijk kan dit echter gezien worden als een specifiek kenmerk van de Haarlemse pottenbakker aangezien alle aangetroffen misbaksels op deze manier gevormd zijn. Zo bezit ook het misbaksel uit afvalkuil A een dergelijke overgang. Deze ontbreekt echter bij twee exemplaren afkomstig uit afvalkuil B en uit het pakket pottenbakkersafval zelf. Zij kunnen evenwel, gezien de gebruikssporen, niet gerekend worden tot het pottenbakkersafval.

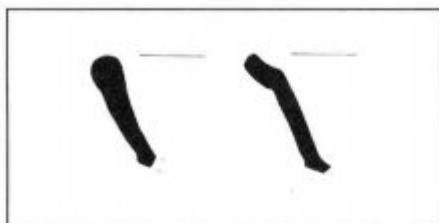
Van de vier reconstrueerbare borden zijn er drie duidelijk misbaksels. De rand is kort en verdikt met een vlag

Afbeelding 21 (tekening E. Jacobs)

1. 89BUR47 • 2. HA2.bak-1a • 3. 15A • 4. 22.5/6.3 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. – • 6a bol • 6b. steel plat • 6c. misbaksel schenklip 90°, bodem niet gelijkmatig • 7. bakpan • 8. Haarlem • 9. –

die schuin naar beneden loopt en met een scherpe knik overgaat in een diepe spiegel. De bodem is licht gebold en staat op drie standlobben die uit vier tot vijf knepen bestaan.

Afbeelding 22 (tekening E. Jacobs)
1. 89BUR45 en 46A • 2. HA2.r-bak • 3. 15A •
4. – • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig •
5c. – • 6a – • 6b. – • 6c. misbaksels, gesinterd
glazuur en aangebakken aardewerk •
7. bakpan • 8. Haarlem • 9. –

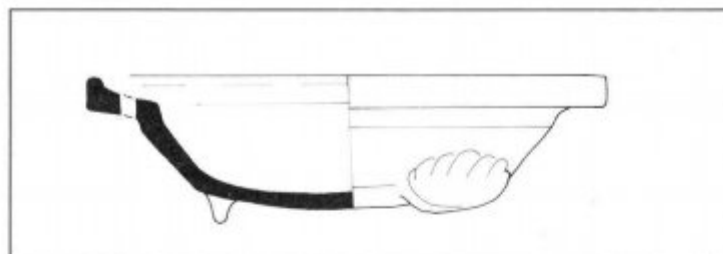
Spiegel en vlag zijn voorzien van witte slib en loodglazuur, terwijl bij één exemplaar sprake is van het gebruik van koperglazuur. In de vlag bevindt zich een enkele doorboring. De vorm, r-bor-1, komt sterk overeen met het materiaal uit Utrecht (Afb. 23).¹¹

Van een vierde exemplaar kan niet worden vastgesteld of het om een misbaksel gaat. De vorm verschilt in ieder geval duidelijk van de andere borden. Er is in dit geval nauwelijks sprake van een vlakke bordrand. De vlag gaat vloeiend over in een ondiepe spiegel en de drie standlobben bestaan uit acht tot negen knepen (Afb. 24). Opvallend is dat het bord aan voor- en achterzijde voorzien is van een witte sliblaag. Alleen aan de voorzijde is echter loodglazuur aangebracht. De vorm vertoont overeenkomsten met materiaal afkomstig uit Amersfoort¹² en moet later gedateerd worden dan het pottenbakkersafval.

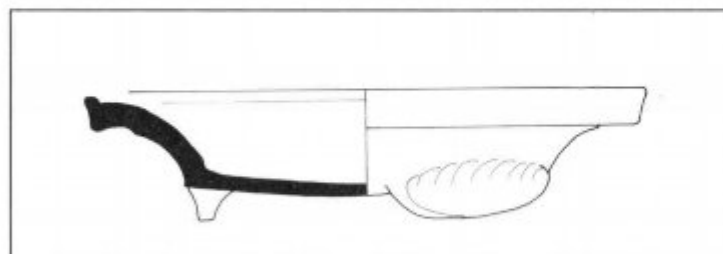
Het lichaam van de vetvanger bestaat uit een langwerpige diepe schaal met aan de ene korte zijde een oog en aan de andere korte zijde een schenk- lip. Iets over het midden bevindt zich aan een lange zijde een steel en een tweede oog. Recht onder de aanzet van het handvat is een standlob aangebracht (Afb. 25). De binnenzijde is geheel voorzien van loodglazuur. De vorm, r-vet-1, komt overeen met een uit Utrecht afkomstig exemplaar.¹³ De ronde deksel heeft een verdikte

rand en een pootvormige knop. Bovenop het deksel bevinden zich enkele spetters loodglazuur. Aangezien kleine snippers steengoed zijn aangebakken betreft het hier een door de pottenbakker geproduceerd exemplaar.

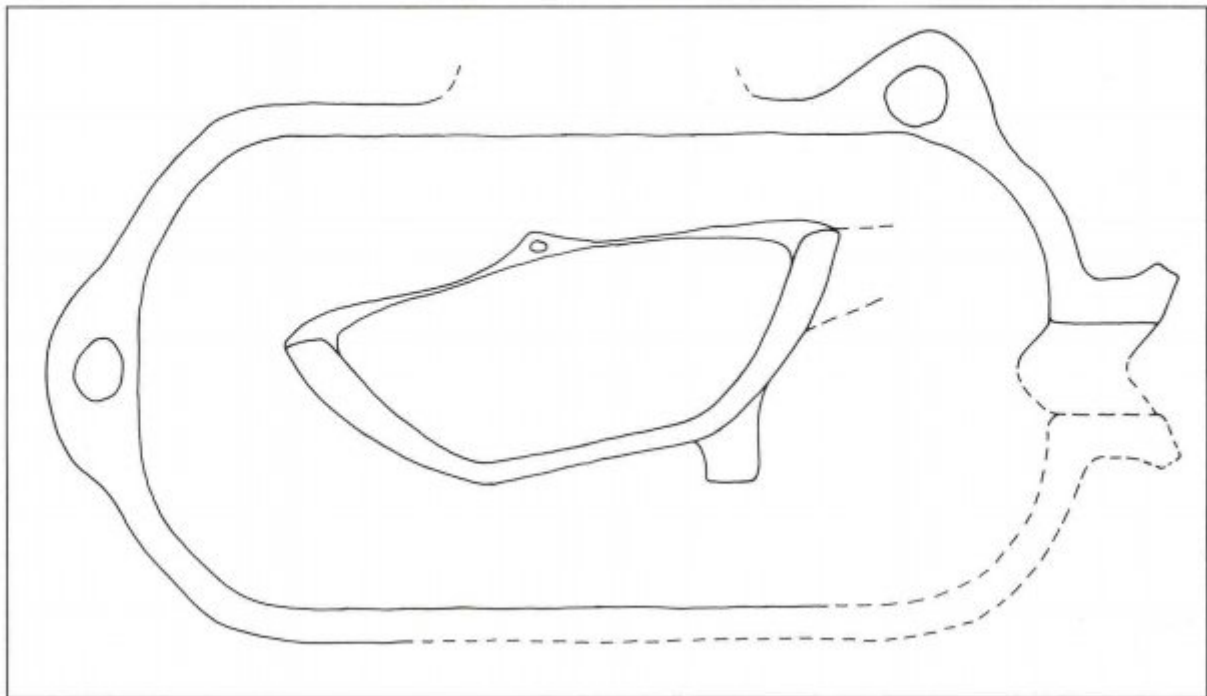
Naast bovengenoemde typen werden in het pakket pottenbakkersafval ook andere vormen aangetroffen. Hiervan kan echter niet met zekerheid worden vastgesteld of het misbaksels zijn. Waarschijnlijk bestond het pakket uit zowel pottenbakkersafval als afgedankt gebruiksgoed. Zo zijn van roodbakkend aardewerk een schotel van een olielamp, een randfragment van een zalfpotje en fragmenten van ten minste twee vuurklokken aanwezig. Een van de vuurklokken vertoont duidelijk gebruikssporen. Daarnaast kunnen een tweetal kommen van roodbakkend aardewerk genoemd worden.

Afbeelding 23 (tekening E. Jacobs)
1. 89BUR66 • 2. HA2.r-bor-1 • 3. 15A • 4. 24/6.5 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. slib op vlag en spiegel • 6a standlobben (3) • 6b. – • 6c. misbaksel, ophangoog, bord is scheef • 7. bord • 8. Haarlem • 9. Bruijn 1979, p. 95, afb. 52-12

Afbeelding 24 (tekening E. Jacobs)
1. 89BUR101A • 2. r-bor-1 • 3. 15 b/c • 4. 26/6 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig en enkele strepen op achterzijde • 5c. slib • 6a. strandlobben (3) • 6b. – • 6c. ook achterzijde overtrokken met slib alleen voorzijde geglazuurd • 7. bord • 8. – • 9. Bruijn 1979, p. 141, afb. 80-2, Clevis/Kottman 1989, p. 93, afb. 11-42

Afbeelding 25

(tekening E. Jacobs)

1. 89BUR20 • 2. HA2.r-
vet-1 • 3. 15A • 4. 33/19/8 •
5a. rood • 5b. loodglazuur
inwendig • 5c. – •
6a. standlob (1) • 6b. op-
hangooog (2) • 6c. mis-
baksel, schenklip 90° •
7. vetvanger • 8. Haarlem •
9. Bruijn 1979, p. 71,
afb. 29.2

Het eerste exemplaar betreft een steelkom met een platte rand, een bolvormig lichaam op drie klauwvormige pootjes en een schenklip 90° ten opzichte van de steel. De binnenzijde is voorzien van loodglazuur. Gezien het baksel bestaat de mogelijkheid dat de kom gerekend moet worden tot de productie van de pottenbakker. Ook de datering van de vorm sluit aan bij die van het pottenbakkersafval (Afb. 26).

Een tweede kom heeft een naar buiten staande wand met geprononceerde draairibbels die met een scherpe knik overgaat in een platte bodem op drie pootjes. De binnenzijde is voorzien van een witte sliblaag. Zowel binnen- als buitenzijde zijn voorzien van loodglazuur waarbij aan de binnenzijde ook gebruik gemaakt is van koperoxide.

Tenslotte kunnen nog twee koppen genoemd worden. Bij een is de wand naar binnen geduwd zodat een geplooid vorm ontstaat (Afb. 27), terwijl bij het andere exemplaar de wand enigszins gegolfd is. Beide heb-

ben een standvoet en zijn aan de binnenzijde voorzien van een witte sliblaag en loodglazuur. De functie van de vormen is onduidelijk.

Datering

Het pottenbakkersafval geeft geen aanwijzingen dat de pottenbakker ook materiaal in de grijsbakkende traditie heeft gemaakt. In de loop van de 14de eeuw werd het grijsbakkend aardewerk langzaam van de markt

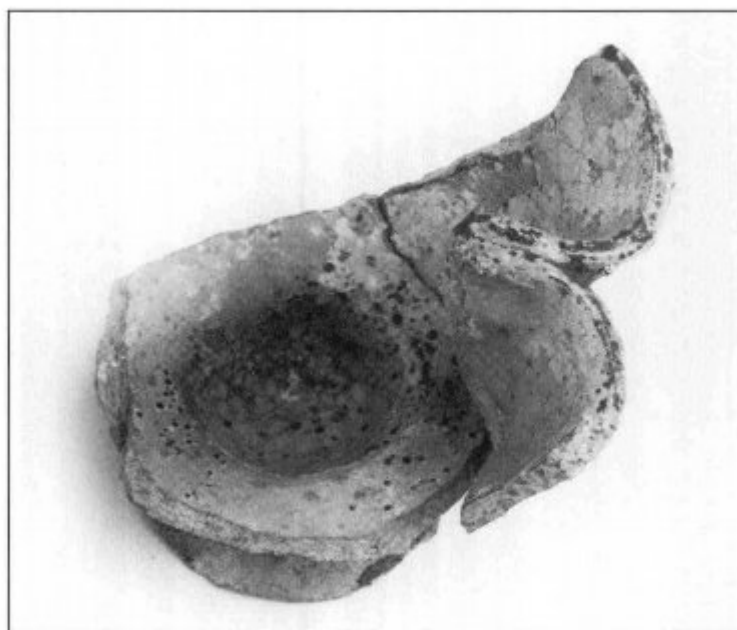

Afbeelding 26 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR51A • 2. r-stk-300 • 3. 15 • 4. 18/10 •
5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. – •
6a. driepoot • 6b. steel ontbreekt • 6c. schenklip
90° • 7. steelkom • 8. – • 9. –

verdrongen door het roodbakkend aardewerk om in de loop van de 15de eeuw vrijwel geheel te verdwijnen. Deze verschuiving in productie verliep niet overal gelijk. Zo lijkt het erop dat langs de kust deze omslag eerder plaatsvond dan verder in het binnenland.¹⁴ De pottenbakker die rond 1400 in Utrecht produceerde, vervaardigde naast grijsbakkende producten ook roodbakkend aardewerk dat duidelijk kenmerken van deze traditie vertoont. Bij een aantal door hem vervaardigde roodbakken- de kannen is sprake van uit de wand geknepen standlobben, een kenmerk typerend voor de grijsbakkende traditie.¹⁵ Dergelijke kannen ontbreken vrijwel geheel bij het materiaal uit Haarlem. Onder de grote hoeveelheid misbaksels zijn slechts enkele fragmenten van kannen met uit de wand geknepen standlobben aangetroffen. Daarnaast produceerde de Utrechtse pottenbakker aardewerk dat aansluit bij de vormen uit de steengoed traditie van die tijd, onder andere een slanke halsvorm en een geknepen standing.¹⁶ Ook dergelijke vormen ontbreken bij dit materiaal uit Haarlem.

Gezien zowel de overeenkomsten als de verschillen met het materiaal uit Utrecht lijkt een datering rond het midden van de eerste helft van de 15de eeuw voor het in Haarlem aangetroffen pottenbakkersafval gerechtvaardigd. Ook overeenkomsten met materiaal uit Leiden¹⁷, waaronder pottenbakkersafval, wijzen in deze richting. Hoewel op basis van het aardewerk een nauwkeuriger datering dan rond het midden van de eerste helft 15de eeuw niet mogelijk is, kan misschien een verband gelegd worden met de historische gegevens. In 1426 gaf ruwaard hertog Filips van Bourgondië de stad het recht om de stadsgrens in oostelijke richting op te schuiven. Deze uitbreiding van het stadsgebied ging gepaard met een

Afbeelding 27 (foto J. Fielmich)

1. 89BUR45B • 2. r-kop • 3. 15A • 4. -17.0 • 5a. rood • 5b. loodglazuur inwendig • 5c. slib inwendig • 6a standvoet • 6b. • 6c. wand geplooid • 7. kop • 8. - • 9. -

herinrichting van de oostzijde van de Burgwal. Mogelijk werd de pottenbakker hierdoor gedwongen zijn atelier te verplaatsen. In dat geval dateert het materiaal net na 1426.

Steengoed

Naast roodbakkend aardewerk werd onder het pottenbakkersafval ook een hoeveelheid steengoed uit Siegburg aangetroffen. Dit materiaal werd op een temperatuur boven de 1000 graden Celsius gebakken en sinterde daarbij dicht tot een steenhard en

Afbeelding 28

(tekening E. Jacobs)

1. 89BUR52 • 2. HA2.s1-kan-3 var1/s2-kan-26 • 3. 15A • 4. 11.5/- • 5a. steengoed • 5b. koper-oxide, secundair • 5c. - • 6a - • 6b. lintoer • 6c. glazuur vlekkelig opgebracht • 7. kan • 8. Siegburg/Haarlem • 9. Thijssen 1991, p. 52, afb. 9-10

niet-poreus baksel. Alleen witbakken-de klei is geschikt voor een dergelijke hoge temperatuur. Bij vele andere tertiaire en kwartaire kleien treden dan vervormingen op. De witbakkende klei komt voornamelijk voor in de beekdalen tussen Maas en Rijn. In het Rijnland bestond vanaf het midden van de 14de eeuw een bloeiende industrie die gespecialiseerd was in het vervaardigen van dergelijke producten. De gebruikte hoge baktemperatuur leidde echter wel tot een beperking in de geproduceerde vormen. De spanningen die bij een hoge temperatuur in de vorm optreden maken namelijk dat het erg moeilijk wordt om voorwerpen met een geringe hoogte en tegelijkertijd een grote randdiameter te bakken. Men beperkte zich dan ook voornamelijk tot hoge en slanke vormen, zoals

kannen. Vanaf het midden van de 14de eeuw beheerste de productie van vaatwerk in het Duitse Siegburg vrijwel de gehele Nederlandse markt.¹⁸ Het 14de eeuwse materiaal uit Siegburg kenmerkt zich door een witte tot lichtgrijze scherf en is niet voorzien van een oppervlakte behandeling. Vanaf de 15de eeuw verschijnt er wel versierd materiaal uit Siegburg dat voorzien is van een zoutglazuur.

Het in Haarlem aangetroffen materiaal heeft een fijn, licht grijs baksel waarbij de kern van de scherf lichter is dan de buitenzijde. Vrijwel alle fragmenten behoren tot een kanvorm met een hoge smalle hals met fijne draairingen. De onderzijde van het lintoer is net boven of op de overgang van hals naar schouder bevestigd. De onderzijde van de buik is horizontaal geribbeld en gaat over in een gewelfde en geknepen standring (Afb. 28 t/m 32 en 35). Deze kannen zijn typerend voor de Siegburgse traditie en kunnen in het laatste kwart van de 14de en het eerste kwart van de 15de eeuw gedateerd worden. Daarnaast komt een type voor met een lage hals en bolvormig lichaam (Afb. 33 en 34). De datering hiervan is 15de eeuw. Totaal werden 126 fragmenten aangetroffen van minimaal 14 slanke kannen en 1 type met een lage hals. Van het laatst genoemde type bevindt zich een ander exemplaar in particulier bezit.

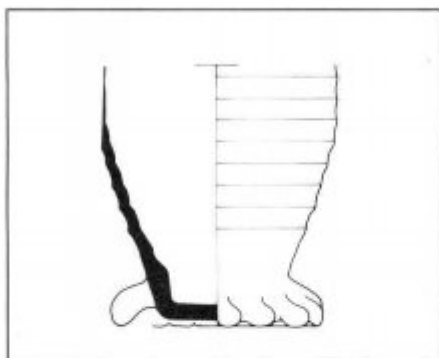
Opvallend aan de gevonden fragmenten is dat deze voorzien zijn van koperglazuur. Steengoed uit Siegburg en Langerwehe, werd in de 14de en 15de eeuw weliswaar soms voorzien van een ijzerengobe en al dan niet overtrokken met een zoutglazuur, maar van een gebruik van koperglazuur zijn geen voorbeelden uit Siegburg bekend. De toepassing van lood- of koperglazuur zou de steengoedproducenten ook gedwongen

Afbeelding 29
(foto H. Juurlink)
Steengoed kan met koper-
oxide, foto van object
89BUR52, zie afb. 28.

Afbeelding 30 (foto H.
Juurlink), Steengoed kan
met koperoxide, foto van
object 89BUR52,
zie afb. 28. Links onderaan
zijn aangebakken resten
rood aardewerk zichtbaar.

Afbbeelding 31 (tekening E. Jacobs)
1. 89BUR57 • 2. HA2.s1-kan-1s2-kan- • 3. 15A •
4. 11.2/- • 5a. steengoed • 5b. koperoxide,
secundair • 5c. • 6a standring gewelfd • 6b. – •
6c. glazuur zeer dik opgebracht • 7. kan •
8. Siegburg/Haarlem • 9. –

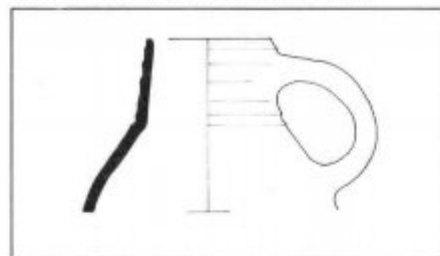
Afbbeelding 32 (foto H. Juurlink)
Steengoed kan met koperoxide, foto van object
89BUR57, zie afb. 31.

hebben tot een tweede bakgang aan-
gezien een dergelijk glazuur bij een
temperatuur nodig voor het bakken
van steengoed sterk sintert en ver-
kleurt. Een dergelijke tweede bak-
gang zou de kosten van het steen-
goed sterk opgedreven hebben. Het
non-poreuze karakter van het steen-
goed maakt het gebruik van glazuur
functioneel gezien ook overbodig. De
toepassing van koperglazuur moet
dan ook puur decoratief bedoeld zijn.
Gezien het feit dat op diverse frag-
menten sprake is van aangebakken
resten van rood aardewerk heeft de
Haarlemse pottenbakker zelf de kan-

nen voorzien van een laag koper-
glazuur en meegebakken met zijn
eigen producten. Het glazuur is daar-
bij in de meeste gevallen niet gelijk-
matig aangebracht. Op sommige
plaatsen komt een dikke laag glazuur
voor die zelfs ten dele uitgevloeid is,
terwijl op andere delen de dekking
vlekkerig en onregelmatig van aard is.
Dit lijkt erop te wijzen dat de kannen
niet ondergedompeld zijn in een
glazuurbad maar grof met een kwast
of borstel voorzien zijn van glazuur.
Daarbij heeft de pottenbakker waar-
schijnlijk eerst met een mes of spaan
over een in glazuurpap gedoopte
borstel geschraapt waardoor een
vlekkerige en onregelmatige dekking
ontstond. Daarna heeft de potten-
bakker delen van de kan ingekwast of

Afbbeelding 33
1. 89BUR48 • 2. HA2.s1-kan-2/s2-kan-27 •
3. 15A • 4. – • 5a. steengoed • 5b. koperoxide,
secundair • 5c. – • 6a. – • 6b. lintoer • 6c. glazuur
vlekkerig opgebracht • 7. kan • 8. Siegburg/
Haarlem • 9. Thijssen 1991, p. 51, afb. 5

Afbbeelding 34
(tekening E. Jacobs)
(foto H. Juurlink),
Steengoed kan met
koperoxide, foto van
object 89BUR48,
zie afb. 33.

Afbeelding 35
(foto H. Juurlink)
1. 89BUR77 • 2. HA2.s1-
kan-/s2-kan- • 3. 15A •
4. – • 5a. steengoed • 5b.
koperoxide, secundair •
5c. – • 6a. – • 6b. lintoor •
6c. oor scheef aangezet •
7. kan • 8. Siegburg/
Haarlem • 9. –

overgoten met de glazuurpap met als gevolg dat op deze plaatsen sprake is van een dikke laag glazuur. De Haarlemse pottenbakker¹⁹ was niet de enige die steengoed uit Siegburg van koperglazuur voorzag. Zo zijn in relatie met pottenbakkersafval ook fragmenten aangetroffen in Utrecht²⁰, Delft²¹ en 's-Hertogenbosch.²²

Daarnaast zijn in Nederland²³ fragmenten bekend uit Aardenburg²⁴, Amsterdam²⁵, Middelburg²⁶, Dordrecht²⁷, Sluis²⁸, Nieuwlande (Oud Krabbendijke)²⁹, Hasselt³⁰, Den Haag³¹, Zwolle en Nijmegen³². Uit het buitenland zijn fragmenten bekend uit Engeland³³, Schotland³⁴, Duitsland³⁵ en Scandinavië. Ook bij de fragmenten die niet te zamen met pottenbakkersafval gevonden zijn lijkt het erop dat het materiaal door lokale pottenbakkers voorzien is van glazuur. Zo is bij het materiaal uit Middelburg sprake van aangebakken resten roodbakkend aardewerk en is een voetfragment uit Sluis door de pottenbakker voor het glazuren hersteld met roodbakkende klei. Alle fragmenten zijn afkomstig van kanvormen. Het feit dat daarbij vooral de slanke

kanvorm overheerst is waarschijnlijk niet het gevolg van een bewuste keuze maar van het aanbod waaruit de pottenbakker kon kiezen. De slanke steengoed kan wordt veelvuldig tijdens opgravingen aangetroffen en was destijds waarschijnlijk een zeer populaire vorm die in grote aantallen geïmporteerd werd. Indien een ander type beschikbaar was werd deze echter ook gebruikt. Zo betreft het in Utrecht aangetroffen exemplaar een trechterkan en heeft ook de Haarlemse pottenbakker naast de slanke vorm een ander type gebruikt. Naast steengoed voorzien van een koperglazuur zijn ook fragmenten bekend met loodglazuur. In 's-Hertogenbosch³⁶ is steengoed met een gelig loodglazuur aangetroffen evenals in Leiden³⁷.

Uit Rotterdam is een fragment bekend met aan de binnenkant een donkerbruin loodglazuur en aan de buitenzijde een geelbruin loodglazuur met een afwisselend patroon van verticale gele, bruine en donkerbruine strepen.³⁸

Op basis van het materiaal loopt de datering voor het geglaazuurd steengoed vanaf het midden van de 14de eeuw tot in het derde kwart van de 15de eeuw. Het Delfts exemplaar uit het midden van de 14de eeuw behoort daarbij tot een van de vroegste vondsten. De meeste fragmenten dateren echter in de eerste helft van de 15de eeuw. Uit de 16de eeuw zijn tenslotte nog een aantal groen geglaazuurde fragmenten Raerens steengoed bekend.³⁹

In de verklaring die Hurst e.a. (1986) geven op de vraag waarom producenten van roodbakkend aardewerk steengoedkannen voorzagen van een groen glazuur wordt verwezen naar de traditie van het hoogversierd aardewerk. Dergelijk aardewerk is door middel van plastische kleiversiering, engobes en het gebruik van lood- en koperoxide rijk versierd. Deze decoratie techniek werd vooral op kannen

toegepast. De productie kende zijn grootste bloei gedurende de tweede helft van de 13de en de eerste helft van de 14de eeuw. De vaak ingewikkelde decoraties en het rijkelijk gebruik van glazuur maakte dit een relatief duur product. Vanaf het midden van de 14de eeuw werd dit aardewerk echter van de markt verdrongen. Een van de verklaringen daarvoor is het opkomen van de steengoedindustrie die de markt voor schenkgerei langzaam monopoliseerde. Door het secundair glazuren trachtten lokale pottenbakkers, zo stellen Hurst e.a., de karakteristieken van beide producties echter te combineren, namelijk een non-poreus baksel met een kleurrijk glazuur. In hun verklaring wijzen zij op het identieke kleurgebruik van de geglazuurde steengoedfragmenten en de groen geglazuurde kannen in de hoogversierde traditie, zoals bijvoorbeeld aangetroffen in Aardenburg.⁴⁰ Ook het fragment uit Rotterdam lijkt met zijn decoratie van loodglazuur en verticale strepen een copie te zijn van de op het hoogversierde aardewerk toegepaste versiering.

Op basis van het idee dat het groen geglazuurd steengoed een continuering vormt van de hoogversierde traditie veronderstellen zij tevens dat dit materiaal waarschijnlijk vervaardigd werd in centra waar in de voorafgaande periode het hoogversierde aardewerk geproduceerd werd. Zij wijzen dan met name naar de regio's rond Aardenburg en Brugge.⁴¹ Opvallend is echter dat uit Brugge⁴² geen vondsten van groen geglazuurd steengoed bekend zijn en dat in Aardenburg de fragmenten niet in samenhang met pottenbakkersafval gevonden zijn.

Het in Haarlem, Utrecht, Delft en 's-Hertogenbosch gevonden materiaal geeft daarentegen aan dat in deze plaatsen lokale pottenbakkers steen-

goed van glazuur voorzagen. De hypothese dat de regio rond Aardenburg gezien moet worden als het productiecentrum van geglazuurd steengoed is dan ook niet houdbaar. Ook de veronderstelling dat het materiaal vervaardigd werd in dezelfde centra als waar eerst het hoogversierde aardewerk werd geproduceerd lijkt aan twijfel onderhevig. Er is weliswaar een overlap met deze centra, zoals Haarlem⁴³ en Delft⁴⁴ in de eerste helft van de 14de eeuw, maar ook werkplaatsen waar, voor zover we weten, dit hoogversierde aardewerk niet vervaardigd is voorzagen steengoed van glazuur.

Gezien de slechte uitvoering van het glazuur kan ook opgemerkt worden dat de kannen van de Haarlemse pottenbakker ver van het vakwerk van de hoogversierde producten staan. Daarbij lijken de in Haarlem gebruikte steengoedkannen niet de beste productie uit Siegburg te vertegenwoordigen. Veel fragmenten vertonen vervormingen in de wand van hals en buik en in enkele gevallen is sprake van een scheef aangezet oor. Ook een fragment uit Sluis lijkt, gezien een door de pottenbakker uitgevoerde reparatie aan de voet, oorspronkelijk een B-product of beschadigd exemplaar te zijn geweest. Als men daadwerkelijk een product had willen afleveren met eenzelfde uitstraling als het hoogversierde aardewerk in de periode daarvoor, mag verwacht worden dat men een kwalitatief goed product genomen had en de gebruikte techniek beter had toegepast. In plaats van een verfraaiing van het oorspronkelijk voorwerp lijkt de toepassing van koperoxide eerder op een verdoezeling van de gebreken ervan. De lokale pottenbakkers waren er blijkbaar niet op uit om een topproduct af te leveren maar om op een eenvoudige manier te profiteren van de populariteit van het steengoed. Men deed dat door een vanwege de mindere kwali-

teit "afgeprijsde" partij steengoed op te kopen en deze daarna doormiddel van het gebruik van glazuur op te kalefateren. Door de toepassing van het koperoxide en de daardoor ontstane groene glans kon de pottenbakker ongetwijfeld een prijs vragen die, in vergelijking met de inkoop prijs van het basismateriaal, het geheel de moeite waard maakte. Bij de vervaardiging van het geglazuurde steengoed vormde de kennis die de pottenbakkers hadden opgedaan bij de productie van het hoogversierde aardewerk ongetwijfeld de bron. Het tijdsverschil tussen het verdwijnen van het hoogversierde aardewerk rond het midden van de 14de eeuw en het, met name, in de 15de eeuw populaire groen geglazuurde steengoed lijkt echter te groot om een directe relatie tussen beide aardewerktypen te veronderstellen. Zelfs de herinnering aan het luxueuse hoogversierde materiaal hoeft geen rol gespeeld te hebben bij de overweging van de consument om tot aanschaf over te gaan van een geglazuurde steengoedkan. De felgroene kleur en het daardoor ontstane onderscheid met onbewerkte exemplaren moet reden genoeg zijn geweest.

CONCLUSIE

De tijdens de opgraving aangetroffen bewoningssporen sluiten goed aan bij de historische gegevens. De diverse aangetroffen ophogingslagen houden waarschijnlijk verband met de aanleg en de daarmee gepaard gaande ontginning van de Burgwalgebied ergens in de tweede helft van de 14de eeuw. In het eerste kwart van de 15de eeuw was in ieder geval sprake van bewoning. Afvalkuil A bevat het materiaal dat deze bewoners achterlieten. In deze periode was ook een pottenbakker in de nabijheid van het opgravingsterrein werkzaam. De uitbreiding van het stadsgebied in 1426 en de bijbehorende herindeling van het gebied noopte hem echter waar-

schijnlijk tot het verplaatsen van de oven en het atelier. Het bij de afbraak vrijgekomen materiaal werd gebruikt voor ophoging van het terrein. Wanneer dit is gebeurd valt niet met zekerheid te zeggen. Gezien het feit dat vrijwel al het materiaal uit het pakket pottenbakkersafval aan het eind van het eerste kwart van de 15de eeuw gedateerd kan worden heeft dit niet veel later dan 1426 plaatsgevonden. De misbaksels in afvalkuil B uit het laatste kwart van de 15de eeuw en het begin van de 16de eeuw lijken er ook op te wijzen dat het pakket pottenbakkersafval toen al op het terrein aanwezig was. Bij het graven en vullen van de afvalkuil is de inhoud voor een deel daarmee vermengd geraakt. Doordat slechts een klein deel van het terrein werd opgegraven kan op dit moment nog niets gezegd worden over de bijbehorende bebouwing of over de locatie van de pottenbakkersoven.

Naast het vervaardigen van het gewone roodbakkerend gebruiksgoed verzag de pottenbakker ook uit Siegburg geïmporteerde steengoedkannen van koperglazuur. Het doel daarbij was denk ik niet om een zelfde kwalitatief hoogstaand product als het hoogversierd af te leveren maar om op een eenvoudige manier een graantje mee te pikken van het succes van het steengoed. Via een eenvoudige handeling werd een B-product opgewaarderd tot een opvallend verschijning die waarschijnlijk goed in de markt lag. "Mutton dressed as lamb".

NOTEN

1. Met dank aan de medewerkers van het Gemeentelijk Archeologisch Team Haarlem voor de informatie en medewerking, V. Kersing en A. Carmiggelt voor redactionele aan- en opmerkingen en M. Bartels voor de uitgevoerde correcties met betrekking tot het klassificatie systeem voor laat-middeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk.
2. de Jong 1984.
3. Speet 1988, p. 11-17.
4. Speet 1979, p. 3-6. Lindijer 1987, p. 10 - 21, Numan 1987, p. 124 - 139.
5. Bruijn 1979, p.94-95, afb. 51, 52.11.
6. Bruijn 1979, p. 98-100.
7. van Vilsteren 1987, p. 52.
8. Bruijn 1979, p. 38-39.
9. Bruijn 1979, p. 75, 80.
10. Bruijn 1979, p. 80, afb. 37.2.
11. Bruijn 1979, p. 95, afb. 52.11.
12. Bruijn 1979, p. 140-141, afb. 80.1 en 80.2.
13. Bruijn 1979, p.71, afb. 29.2.
14. Carmiggelt 1994, p. 55 - 86.
15. Bruijn 1979, p. 114, 116 afb. 65.
16. Bruijn 1979, p. 117, 119 afb. 68.
17. Suurmond-van Leeuwen 1983, Bitter 1988.
18. Clevis 1989, p. 23-25.
19. Naast het onder het pottenbakkersafval aangetroffen geglaazuurd steengoed is ook een kan voorzien van koperglazuur gevonden tijdens de opgraving van Huis ter Kleef door de Archeologische Werkgroep Haarlem. Voorlopige datering 15de eeuw (mondelinge mededeling P. Groeneveld).
20. Bruijn 1979, p.129 - 130, afb. 75.10. Datering complex rond 1400.
21. van Haften 1987, p. 108, p. 297 afb. 4. Halsfragment, lijkt een kan-2 type. Afkomstig uit een kuil gevuld met roodbakkend pottenbakkersafval. Datering 14b met mogelijk uitloop 14c. Het roodbakkend materiaal vertoont kenmerken van hoogversierd aardewerk. Hurst e.a. 1986, p. 128 vermeld fragment afkomstig uit een kuil, datering 15de eeuw.
22. Verwijzing in Hurst e.a. 1986, p. 129. Fragmenten zijn in samenhang met een 15de eeuwse oven gevonden.
23. In de collectie van het Amsterdams Historisch Museum is een klein kannetje aanwezig, afkomstig uit de inventaris van een in 1945 in de Noord-Oostpolder, vlakbij Emmeloord, opgegraven scheepswrak. Datering in ieder geval voor 1375.
24. Trimpe Burger 1964, p. 545, afb. 70.
- Vrijwel complete slanke kan geheel voorzien van koperglazuur, gevonden tijdens graafwerkzaamheden. Geen datering.
- Fragment kan afkomstig uit bakstenen waterput, datering 14B.
25. Baart 1972, p. 15, afb. 19. Een gewelfd en geknepen voetfragment met koperglazuur, afkomstig uit een gracht. Datering 1375 - 1425
Baart 1977, p.239, afb. 449. Slanke kan met lintoor en gewelfde standing. Opgraving Damrak 69-79. Datering 1375 - 1425.
26. Hurst e.a. 1986, p. 128, Fig. 58 no. 177. Diverse fragmenten waaronder een slanke kan, type kan-3?. Datering kan 1400 - 1475.
27. Lokatie 31/818, Nieuwe Kerksplein. Wandfragment Siegburg kan met koperoxide, afkomstig uit een beerput, datering 14d. Mondl. mededeling M. Bartels.

28. Hurst & Neal 1982, p. 96 afb. 143, 144, p. 97. Diverse fragmenten van in totaal minimaal 6 exemplaren. Waarschijnlijk betreft het type kan-3. Afkomstig uit een dump van stadsafval. Datering midden 15de eeuw. Hurst e.a. 1986, p. 128. Verwezen wordt naar fragmenten van tenminste 23 verschillende exemplaren afkomstig van dezelfde context als bovengenoemde. Datering 1425 - 1475.
29. Bruijn 1979, p. 130. Dit fragment betreft steengoed uit een ander productie centrum dan Siegburg. Geen datering.
30. Bartels 1992. Betreft de vermelding van groen geglaazuurd steengoed uit de insteek van een zijmuur van het pand Hoogstraat 28. Datering 15A.
31. Halsfragment van Siegburg kan afkomstig uit de vulling van een gracht. Datering 15A. Nog niet gepubliceerd.
32. Zwolle en Nijmegen niet gepubliceerd. Mondelinge mededeling M.H. Bartels.
33. Verwijzing in Hurst e.a. 1986, p. 129.
34. Apted 1965, p.232. Steengoed met groen glazuur. Geen nadere beschrijving of afbeelding.
35. Hurst 1978, p. 113, 115 en afb. 52.7.
 - Vrijwel complete kan, type kan-2. Aangebakken resten roodbakkend aardewerk.
 - Schouderfragment kan
 - hals/schouderfragment kan
 - Vrijwel complete kan, type kan-2?
 Afkomstig van diverse locaties. Datering 14de-15de eeuw.
36. Hurst e.a. 1986, p. 129.
37. Bitter 1992, p. 87 afb. 4A, p. 90. Voetfragment van Siegburg steengoed kan met loodglazuur.
38. Hurst e.a., 1986, p. 129.
39. Hurst e.a. 1986, p. 129. Kruik, herkomst onbekend, Rijksmuseum Amsterdam. Scherf uit Hoorn en een voetfragment uit Mechelen.
40. Trimpe Burger 1964, p. 495 - 548.
41. Hurst & Neal 1982, p. 97. Hurst e.a. 1986, p. 128. Hurst 1978, p. 113.
42. Opvallend is wel een kruik uitgevoerd in de hoogversierde traditie die qua vorm een imitatie is van een Siegburg kan. Datering tweede helft van de 14de eeuw en het begin van de 15de eeuw. Zie De Witte 1985, p. 179-180.
43. Schimmer 1979, p. 7-53.
44. Van Haaften 1987, p. 108.

Literatuur

- APTED, M.R., 1965: Excavation at Kildrummy Castle, Aberdeenshire 1952-62.
In: Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland XCVI, session 1962-63, 1965. p. 208 - 236.
- BAART, J., 1972: De potten en pannen van de wacht.
In: Regteren Altena van, H.H. (ed.), Vondsten onder de St. Olofskapel, Stadsonderzoek in Amsterdam, Amsterdam.
- BAART, J., 1977: Opgraven in Amsterdam.
Twintig jaar stadskernonderzoek, Amsterdam.
- BARTELS, M.H., 1992: Hasselt van A tot Zwartewater. Een uitwerking van het archeologisch onderzoek in de stadskern van Hasselt, provincie Overijssel.
Scriptie. Beperkte oplage.
- BITTER, P., 1986: Archeologisch bodemonderzoek op het bouwterrein van C&A Nederland aan de Haarlemmerstraat en Spijkerboorsteeg te Leiden.
In: Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch jaarverslag 1985, 8, p. 85 - 152.
- BITTER, P., 1988: Vijftiende eeuwse pottenbakkersafval uit het I. Driessenplein te Leiden.
In: Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch jaarverslag 1987, 10, 1988, p. 141 - 148.
- BITTER, P., 1992: Keramiekvondsten uit de Marktenroute in Leiden.
In: Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch jaarverslag 1990/1991, 13/14, 1992, p. 81 - 94.
- BRUIJN, A., 1979: Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht.
Rotterdam Papers III.
- CARMIGGELT, A., 1994: MAE: wat doen we ermee. Voorlopig verslag van de analyse van aardewerk uit laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen in Nederland en België (1350-1800).
In: Clevis, H. & J. Thijssen (eds.) 1994: Assembled articles I. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Nijmegen 2 and 3 september 1993, Stichting Promotie Archeologie, Nijmegen, p. 55 - 86.
- CLEVIS, H. en J. KOTTMAN, 1989: Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas in Deventer vondstcomplexen 1375-1750.
Stichting archeologie IJssel/Vechtstreek.
- CLEVIS, H. en M. SMIT, 1990: Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925.
Stichting archeologie IJssel/Vechtstreek.
- HAAFTEN, C.J. VAN, 1987: Nieuwe Langendijk Delft. Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de panden 22 t/m 28.
Monografieën van de Werkgroep Restauratie VI, Delftse Universitaire Pers.
- HURST, J.G., 1978: Medieval and post-medieval imports of pottery at Lübeck.
In: Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte I, 1978, p. 113 - 118.
- HURST, J.G. en D.S. NEAL, 1982: Late medieval Iberian pottery imported into the Low Countries.
In: Rotterdam Papers IV, p. 83 - 110.
- HURST, J.G., D.S. NEAL & H.J. VAN BEUNINGEN (eds), 1986: Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650.
Rotterdam Papers VI.
- JONG, J. DE, 1984: Het Burgwalgebied; waarnemingen en onderzoek.
In: Haarlems Bodemonderzoek 18, p. 33 - 49.
- LINDIJER, T., 1987: Pottenbakkers en pottenbakkersafval bij de Koolsteeg en Raamsteeg.
In: Haarlems Bodemonderzoek 21, p. 10 - 21.
- NUMAN, A.M., 1987: Pottenbakkersafval uit de binnenstad van Haarlem.
In: Westerheem no. 37, no. 4, p. 124 - 139.
- SCHIMMER, J., 1979: Een veertiende-eeuwse pottenbakkersoven in de Haarlemse binnenstad.
In: Haarlems Bodemonderzoek 10, p. 7 - 53.

SPEET, B.M.J. (red.), 1988: De Burgwalbuurt. Tussen Poort en Bruggen.

Haarlemse miniatures 12, Haarlem.

SPEET, B.M.J., 1979: pottenbakkers in het middeleeuwse Haarlem.

In: Haarlems Bodemonderzoek 10, p. 3 - 6.

SUURMOND-VAN LEEUWEN, H., 1983: Een Leidse beerput. Aardewerkvondsten uit het laatste kwart van de veertiende eeuw en de eerste helft van de vijftiende eeuw.

In: Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1982, 5, p. 93 - 102.

TRIMPE BURGER, J.A., 1964: Ceramiek uit de bloeitijd van Aardenburg (13e en 14e eeuw).

In: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek jrg. 12-13 (1962-1963), p. 495 - 548.

VILSTEREN VAN, V.T., 1987: Het benen tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn en ivoor 10.000 jaar geleden tot heden.

Provinciaal Museum van Drente, Assen.

WITTE DE, H., 1985: Archeologisch Jaarrapport 1983-1984.

In: Brugge stedelijke musea, Jaarboek 1983-84. Vrienden van de Stedelijke Musea te Brugge.

Sabina van Vlijmen

Twee middeleeuwse vloeren Op 't Spaarne

Tijdens een verbouwing van het pand Spaarne 38 werd door het Gemeentelijk Archeologisch Team een kleine opgraving uitgevoerd. Aangetroffen werden twee boven elkaar gelegen bakstenen vloeren, beide daterend uit de eerste helft van de 14e eeuw. De bovenste, waarbij een vrije stookplaats werd aangetroffen, hoort vermoedelijk bij de directe (houten?) voorganger van het huidige huis. Op grond van bouwhistorisch onderzoek bevat dit nog delen van een oorspronkelijk uit steen opgetrokken huis dat uit rond 1360 dateert.

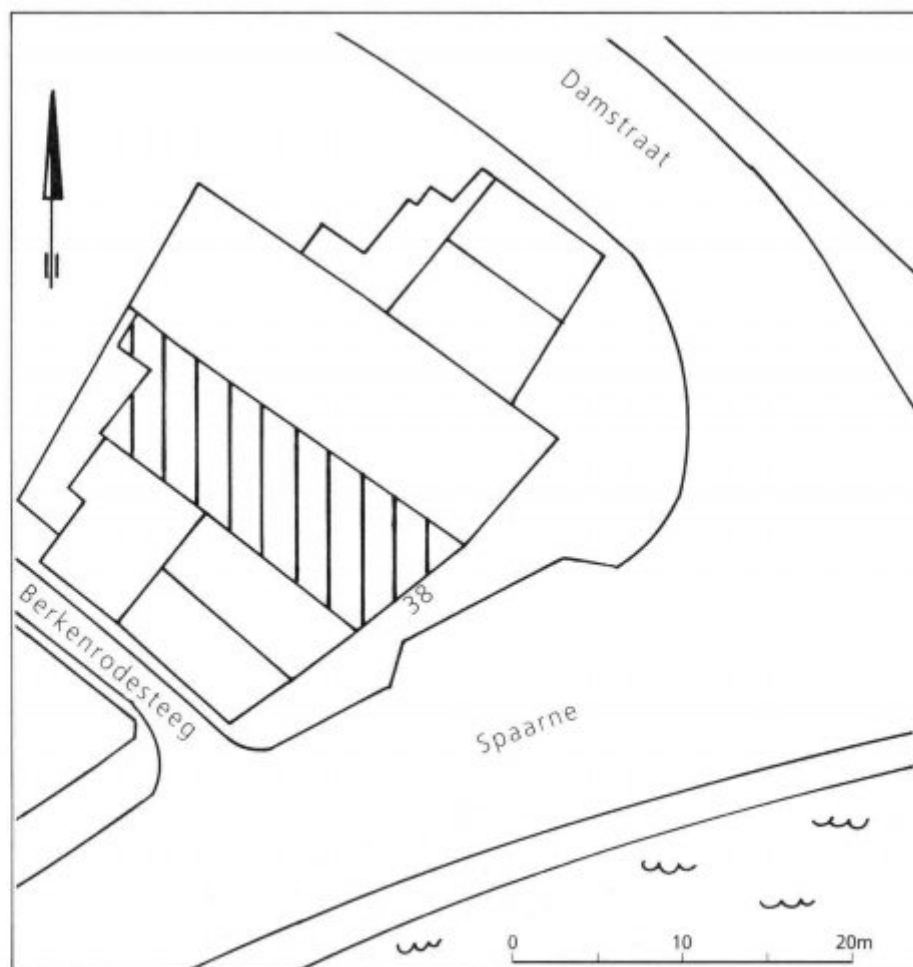
INLEIDING

In 1992 werd tijdens een verbouwing in het pand Spaarne 38 door het Gemeentelijk Archeologisch Team een klein onderzoek uitgevoerd (afb. 1 en 2). Dit deel van het Spaarne werd in de 15e eeuw "Op 't

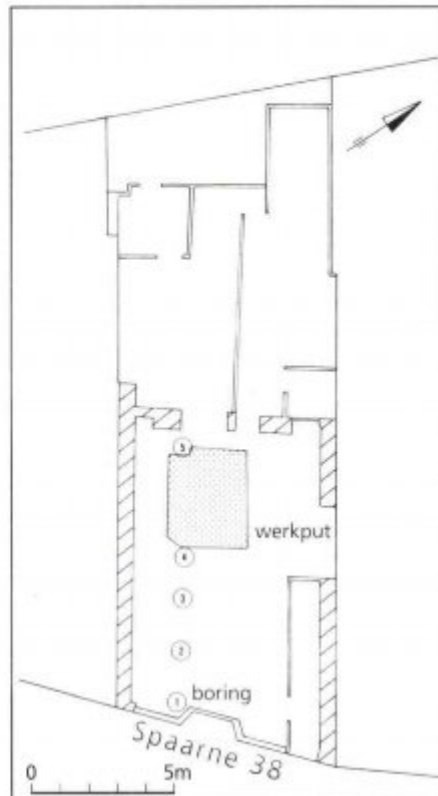
Spaarne" genoemd (Van Herwijnen, 1982, p. 35). Omdat de ruimte ontbrak voor een flinke opgraving werd besloten het onderzoek te beperken tot het localiseren van mogelijke beerputten en het zetten van enkele grondboringen in het voorhuis. Ondanks een intensieve zoekactie werden er geen beerputten aangetroffen.

Tijdens het zetten van de vierde boring kwamen twee bakstenen

Afbeelding 1
Overzichtskartje.
Spaarne 38 is gearceerd
aangegeven.
(Tek. Sabina van Vlijmen).

Afbeelding 2
Plattegrond van Spaarne 38 met de boringen, werkput en gearceerd de muren van het 14e eeuwse voorhuis.
(Tek. Sabina van Vlijmen).

vloeren uit de eerste helft van de 14e eeuw tevoorschijn.

Een verrassende ontdekking in één van deze vloeren was de vrije stookplaats van op hun kant geplaatste daktegels.

Ook bovengronds had het pand een verrassing in petto. Uit bouwhistorisch

Afbeelding 3
De twee bakstenen vloeren gezien naar het noord-westen. De onderliggende vloer ligt links op de foto.
(Foto P. van Graafeiland).

onderzoek, uitgevoerd in december 1992 in opdracht van het gemeentelijk bureau Monumentenbeleid, kwam naar voren dat het huidige stenen voorhuis gebouwd moet zijn tussen 1350 en 1360.

Van dit 14e eeuwse huis zijn de beide zijmuren, delen van de kap en van het houtskelet nog intact (Glaudemans en Steehouwer p. 3).

Het is zeer waarschijnlijk dat de opgegraven vloeren hebben toebehoord aan de voorgangers van het 14e eeuwse stenen huis.

HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

De boringen

In het voorhuis werden 5 boringen uitgevoerd met een gemiddelde diepte van 3,5 meter vanaf het maaiveld (het maaiveld lag ongeveer 1 m boven NAP). De boorraai (afb.2) werd haaks op de richting van het Spaarne gekozen zodat informatie uit de boringen mogelijk iets zou kunnen bijdragen aan de kennis over de opbouw van de Spaarne-oever. Omdat de verkregen gegevens vrijwel overeen komen met de beschrijving van de Spaarne-oever door De Jong (1989) wordt een beschrijving van de boringen hier achterwege gelaten.

De ontdekking van de middeleeuwse vloeren

Bij het zetten van de vierde boring stuitte de boor op een diepte van ongeveer 40 cm (60 cm + NAP) op een kloostermop (7 x 13,5 x 32 cm). Bij nader onderzoek bleek deze te behoren tot het restant van een bakstenen vloer. Tijdens het blootleggen van deze vloer kwam ongeveer 17 cm hierboven (op ca 75 cm + NAP) nog een bakstenen vloerrest aan het licht (afb.3 en 4).

De bovenste vloer

De rode bakstenen van de vloer lagen

in halfsteensverband op een vleilaag van schoon zand van 5-7 cm (afb. 4 en 5). Ongeveer in het midden van de vloer werd een stookplaats gevonden van op hun kant gezette daktegels (afb. 6). De opgegraven vloerrest met stookplaats had een afmeting 2 x 3 meter en bevond zich op gemiddeld 75 cm + NAP.

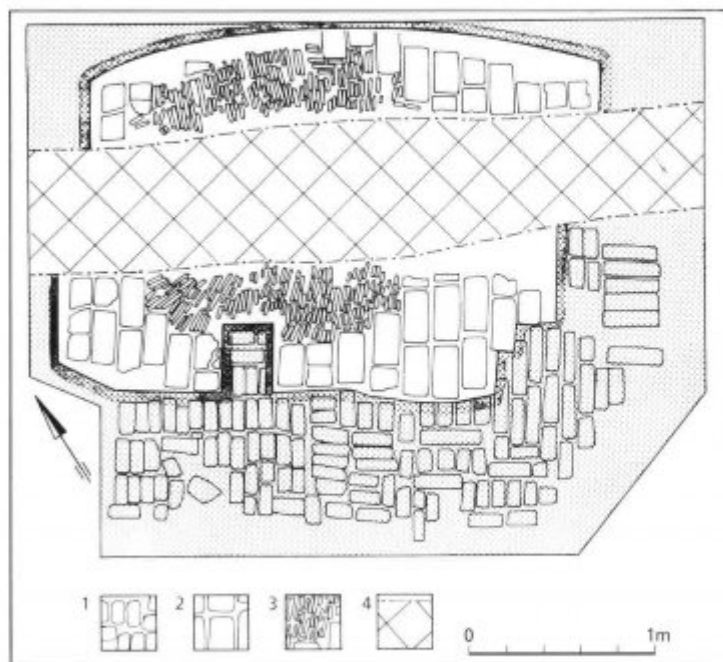
De bakstenen waren compleet en identiek van kleur (rood) en afmeting (29 x 13 x 5 cm). Ze vertoonden geen sporen van hergebruik zodat mag worden aangenomen dat de vloer met nieuwe bakstenen gelegd werd. Voor deze stenen is een datering in de 14e eeuw aannemelijk. De bakstenen direct rond de stookplaats waren door de hitte van het vuur gebarsten. Zij waren beroet en verpulverden bij verwijdering. Op doorsnede was in deze bakstenen een donkere verkleuring van ongeveer 1 cm zichtbaar, veroorzaakt door het stoken.

De stookplaats

De stookplaats van de vloer bestond uit op hun kant gezette, gebroken daktegels. De tegels zijn, hoewel gebroken, ook nieuw in de haardplaats verwerkt. Er werden geen sporen van slijtage door gebruik als daktegel op aangetroffen. Een groot deel van vloer en stookplaats was vernietigd door de aanleg van een rioolbuis (afb. 4). Ondanks deze verstoring kon in de omtrek van de stookplaats een duidelijke vorm herkend worden. De symmetrie hiervan en de ligging van de haard in de vloer doen sterk vermoeden dat het om een centraal in het huis gelegen, open vuurplaats gaat.

De daktegels

Het uit de brokstukken afgeleide formaat van de platte, rechthoekige daktegels is 22 x 15,5-16,5 x 1,2-1,8 cm. De voorkant van de tegel is voor een derde deel geglazuurd. Als daktegel was dit deel aan de buitenlucht bloot-

gesteld, de rest ging schuil onder de bovenliggende tegel. De achterkant is gezand en heeft een nokje waarmee de tegel aan de panlatten van het dak werd gehangen. Daktegels van dit type dateren uit de 14e eeuw (afb. 7). Opvallend is dat steeds een gladde, afgewerkte kant van de daktegel naar boven kwam te liggen, nooit een breukvlak.

Het gebruik van daktegels in vloeren is in Haarlem ondermeer bekend uit de opgraving in de voormalige Bank van Lening (Schimmer, 1977). In Utrecht werd een stookvloer van daktegelstukken uit de eerste helft van de 13e eeuw opgegraven (Klück, 1990).

De brandlaag

Direct op de vloer werd een sliblaagje aangetroffen. Daarboven lag een fijnkorrelige laag van ongeveer 5 cm dik waarin as, houtskool en fijne baksteendeeltjes voorkwamen. Dit is vrijwel zeker een brandlaag. De brandlaag die het hele vloeroppervlak bedekte moet ontstaan zijn na een flinke brand waarbij het hele huis in vlammen opging. Er werden enkele steengoed- en rood aardewerkscher-ven in gevonden uit de eerste helft

Afbeelding 4
Tekening van de twee vloeren. Legenda 1: de onderste vloer, 2: de bovenste vloer, 3: de stookplaats, 4: verstoring door rioolbuis.
(Tek. Sabina van Vlijmen).

Afbeelding 5
De twee vloeren in boven-
aanzicht, de stookplaats
van op hun kant
geplaatste daktegels ligt
iets boven de baak.
(Foto P. van Graafeiland).

van de 14e eeuw. De brandlaag werd ook in de profielwanden van de werkput aangetroffen.

De onderste vloer

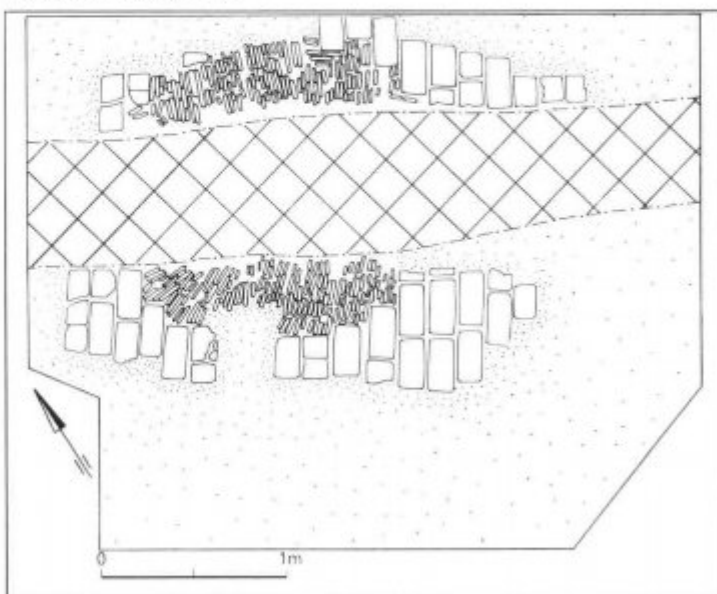
Deze vloer (60 cm + NAP) bestond uit halve en hele kloostermoppen die op hun smalle kant gezet waren op een vleilaag (7-9 cm) van geel-grijs zand (afb. 3 en 4).

Enkele gedeelten van de vloer deden vermoeden dat de stenen in oorsprong in een eenvoudig verband gelegd waren. Latere restauraties en verstoringen hebben dit verband ver-

broken zodat de vloer een rommelig beeld vertoonde.

Het opgegraven restant van de vloer had een oppervlakte van ongeveer 3x3 meter. Er werden geen begrenzingen gevonden. Op de vloer lag een, iets kleiige zandlaag van ongeveer 9 cm dik waarin bot, stukjes baksteen en houtskoolfragmenten werden gevonden. Waarschijnlijk is dit een brandlaag. Op deze laag volgde het schone gele zand van de vleilaag van de bovenste vloer.

Afbeelding 6
Tekening van de bovenste
vloer. Voor legenda zie
afbeelding 4.
(Tek. Sabina van Vlijmen).

De bakstenen

De bakstenen, die in kleur variëerden van rood tot geel, waren poreus en braken snel. Op de meeste exemplaren werden mortelresten aangetroffen. Dit gegeven gecombineerd met het voorkomen van de halve stenen maakt het waarschijnlijk dat de bakstenen van de vloer secundair gebruikt zijn.

De volgende steenformaten werden gevonden:

- rood: 30,5-32 x 13-13,5 x 7-7,5 cm
- een enkel half exemplaar van:
16 x 8,5 x ? cm.
- geel: 14,5 x 8-8,5 x ? cm
- geel/rossig: 28-30 x 13,-14,5 x
6-7 cm

Vondsten

Uit een proefgaatje onder de vloer (tot 25 cm + NAP, grens geroerde grond / ophoging) werden enkele vondsten verzameld (aardewerk, tufsteen, bot, natuursteen en metaal). Het aardewerk (o.a. Pingsdorf, Paffrath, Blauwgrijs, Andenne, proto-steengoed en roodbakkend aardewerk) dateert uit de 13e en het eerste kwart van de 14e eeuw. Tussen het roodbakkende aardewerk bevindt zich een fragment van een zogenaamde margrietkan. De datering van dit type Hoogversierd aardewerk in het eerste kwart van de 14e eeuw, geeft tevens een indicatie voor de ouderdom van de vloer. Van de vloer werden enkele kloostermoppen meegenomen.

In één ervan is de pootafdruk van een grote hond bewaard gebleven. De afdruk is ontstaan toen de hond in de zachte klei van de nog ongebakken baksteen stapte (afb. 8).

De datering van de vloeren

De bovenste vloer

De daktegels en bakstenen uit de vloer dateren uit de 14e eeuw en aangezien deze bouwelementen nieuw verwerkt werden is deze datering zeker ook geldig voor de vloer. Een nadere datering leverde het bouwhistorisch onderzoek van het pand op. Hierbij werd één van de muurstijlen van het houtskelet dendrochronologisch gedateerd op 1357 ± 6 jaar. Tevens is vast komen te staan dat tussen 1350 en 1360 een nieuw stenen voorhuis werd gebouwd. Dit stenen huis kreeg op de begane grond een nieuwe haard met schouw tegen de noordgevel (Glaudemans en Steehouwer, zonder jaartal).

De vloer met de centrale stookplaats moet dus behoord hebben bij een oudere fase van het voorhuis. Gezien

Afbeelding 7
Enkele van de daktegels
uit de stookplaats van de
bovenste vloer.
(Foto W. Ehbets).

de ligging van de vuurplaats, centraal en open in het pand, is het mogelijk dat dit een houten huis is geweest. Het aardewerk uit de brandlaag op de vloer komt uit de eerste helft van de 14e eeuw. De brandlaag moet ontstaan zijn na een flinke brand waarbij het hele huis in vlammen is opgegaan.

Historisch goed gedocumenteerd is de grote stadsbrand op 12 juni 1347 waarbij een groot deel van Haarlem verwoest werd. (Speet, 1989). Het is niet ondenkbaar dat toen ook de houten voorganger van Spaarne 38 verbrand is.

Afbeelding 8
De afdruk van een
hondepoot in één van
de stenen uit de
onderliggende vloer.
(Foto W. Ehbets).

Uit bovenstaande archeologische-, bouwhistorische- en historische gegevens kan geconcludeerd worden dat de bovenliggende vloer uit de eerste helft van de 14e eeuw dateert.

De onderste vloer

Voor de ouderdom van de onderste vloer is deze datering van groot belang. Deze geeft immers een terminus ante quem: eerste helft 14e eeuw.

De kloostermoppen uit deze vloer kunnen op grond van hun afmetingen in de tweede helft van de dertiende eeuw gedateerd worden. Omdat de stenen secundair in de vloer verwerkt zijn geeft deze datering echter slechts een aanwijzing voor de ouderdom van de vloer zelf. Niet meer dan een aanwijzing vormen ook de vondsten die onder de vloer werden gevonden en waarvan de jongste, de scherf van de margrietkan, uit het eerste kwart van de 14e eeuw komt.

Gezien de datering van de bovenste vloer is een datering uit het begin van de 14e eeuw niet onwaarschijnlijk.

CONCLUSIES

De opgraving heeft aangetoond dat dit huis 'Op het Spaarne' nog tot in de eerste helft van 14e eeuw een eenvoudig voorhuis bezat met een centrale stookvloer.

Deze ruimte was niet voorzien van een schoorsteen en de rook verliet het houten huis door een opening in het dak.

In de 14e eeuw veranderde het stadsbeeld. Het stadsbestuur trachtte door het uitvaardigen van keuren de bouw van brandveilige, stenen huizen te stimuleren. Steeds meer gewone huizen werden in baksteen opgetrokken: de stad versteende.

De bouw van een nieuw bakstenen huis, ter vervanging van het vermoedelijk afgebrande houten huis 'Op het Spaarne' 38, past uitstekend in dit beeld.

Literatuur:

ALDERS, G.P., 1985: De vroegste baksteen in Holland en Friesland.

In: *Westerheem XXXIV*, nr.6, p.269-270

GLAUDEMANS, R. EN K. J. STEEHOUWER, (zonder jaartal): Bouwhistorisch documentatierapport Haarlem Spaarne 38.

HERWIJNEN, G. VAN, C. VAN DE KIEFT, J.C. VISSER, J.G.WEGENER, 1982: Historische stedenatlas van Nederland, aflevering 1 Haarlem.

JONG, J. DE, 1989: Boringen in het Spaarne. In: *Haarlems Bodemonderzoek* nr. 23, p.14-22.

KLÜCK, B., 1990: Huis en haard. In: *Het vuur beschouwd*, p.55-77.

SCHIMMER, J., 1977: Opgravingen in de voormalige Bank van Lening.

In: *Haarlems Bodemonderzoek* nr.5, p.3-15.

SPEET, B.M.J., 1989: Middeleeuwse stadsbranden. In: *Haarlem in veelvoud*, Haarlem, p.84-90.

Archeologisch Nieuws

ACTIVITEITEN AWH 1994

De afsluiting van de opgraving van het Huis ter Kleef vond plaats tijdens de Open Monumentendagen 1994. Op zaterdag 10 en zondag 11 september 1994 werd het publiek voor de -voorlopig- laatste maal rondgeleid. Leden van de Archeologische Werkgroep Haarlem gaven uitleg over de wijze van opgraven, de aangetroffen bouwresten en de teruggevonden vertrekken. Bovendien was in de kaatsbaan, het laatst overgebleven gedeelte van het kasteelcomplex, een kleine expositie ingericht. Enkele spectaculaire vondsten, waaronder tinnen borden, een gouden riembeslag en fragmenten van dierkopglazen waren hier te zien. Naar schatting bezochten ongeveer duizend mensen de opgravingslocatie.

Op zondag 11 september 1994 werd de opgraving tijdens een door de Archeologische Werkgroep Haarlem georganiseerde officiële bijeenkomst definitief afgesloten. Na het aansnijden van een grote taart, waarop de plattegrond van het kasteel was aangebracht volgden enkele toespraken. De wethouder van Archeologie en tevens voorzitter van de Stichting Huis ter Kleef, de heer P. Schouten, sprak zijn bezorgdheid uit over de toekomst van de ruïne. De stichting wenst een behoud van de resten van het Huis ter Kleef en zal er voor ijveren de benodigde financiële middelen bijeen te brengen. De voorzitter van de Archeologische Werkgroep Haarlem, de heer A.M. Numan, deelde deze bezorgdheid en sprak de hoop uit dat het Huis ter Kleef voor het Haarlemse publiek bewaard kan blijven. Hij benadrukte in zijn toespraak het roemruchte verleden van het huis. Catharina van Cleef, de families Van Rolland en Van Brederode en Don Frederik van Toledo waren enkele van de illustere bewoners van het pand. Bovendien vervulde het huis de belangrijke rol van uitvalsbasis voor de Spanjaarden tijdens het beleg van

Haarlem. De fundamenteën van het huis zijn bouwhistorisch en archeologisch uitermate belangrijk omdat zij de resten vormen van Haarlems enige kasteel en tegelijk van het oudste stenen gebouw dat binnen de huidige stadsgrenzen ligt. De bijeenkomst werd afgesloten met een lezing waarin het verloop van vier jaren opgraven geschetst werd. Daarna volgde de allerlaatste rondleiding over de opgraving. Ongeveer vijftig genodigden waren hierbij aanwezig.

AFDELING KENNEMERLAND VAN DE AWH:

In de ruimte van het Archeologisch Museum vonden de volgende lezingen plaats:

- 24 januari Een Romeinse brug bij Cuijk
door de heer Goudswaard (ROB)
- 21 februari Jaarvergadering met opgravingsverslagen van de werkgroepen
- 21 maart Vroegste prehistorie van Europa
door J.W.M. Roebroeks, Instituut voor Prehistorie, Leiden
- 18 april Nova Zembla expeditie 1993 door P. Floore (IPP)

17 oktober **Gebruikssporenanalyse van vuurstenen werktuigen: huisvljijt tijdens het neolithicum**
door mevr. A.L. van Gijn, Instituut voor Prehistorie, Leiden

21 november **Archeologie in de Waddenzee**
door Th.J. van Maarleveld (ROB)

12 december **Verborgен geschiedenis boven de grond**
door K.J. Steehouwer, bouw-
historicus, Instituut voor Bouw-
historische Inventarisatie en
Documentatie, Den Bosch

Tanja van der Zon

ARCHEOLOGISCH MUSEUM HAARLEM 1994

Dankzij het enthousiasme van de vrijwillige museummedewerkers/ers (zie laatste alineä) liep het Archeologisch Museum Haarlem ook in 1994 goed.

De tentoonstelling "4 ARCHEOLOGISCHE VERZAMELINGEN" liep tot en met 29 mei.

Ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan van de stedenband Osnabrück-Angers-Haarlem werd, op Haarlems initiatief, de tentoonstelling "STADSARCHEOLOGIE" samengesteld, die te zien was in:

Osnabrück 15 april tot 30 mei
Haarlem 3 juni tot 5 september
Angers 9 september tot
3 oktober

De tentoonstelling oogstte, met name in de beide zustersteden, zeer veel succes.

Op 16 september werd de tentoonstelling "SPIEGELBEELDEN, WERRA-KERAMIEK UIT ENKHUIZEN 1605"

geopend die het hele verdere jaar te bezichtigen was.

De kindervitrine werd enkele keren door nieuwe kindervondsten ververs.

In de 'recent onderzoek'-vitrine werd de kleine expositie rond de geconserveerde 14e eeuwse houten vogelkooi tot 29 mei getoond. Daarna werd deze vitrine tijdelijk betrokken bij de beide "grote" tentoonstellingen.

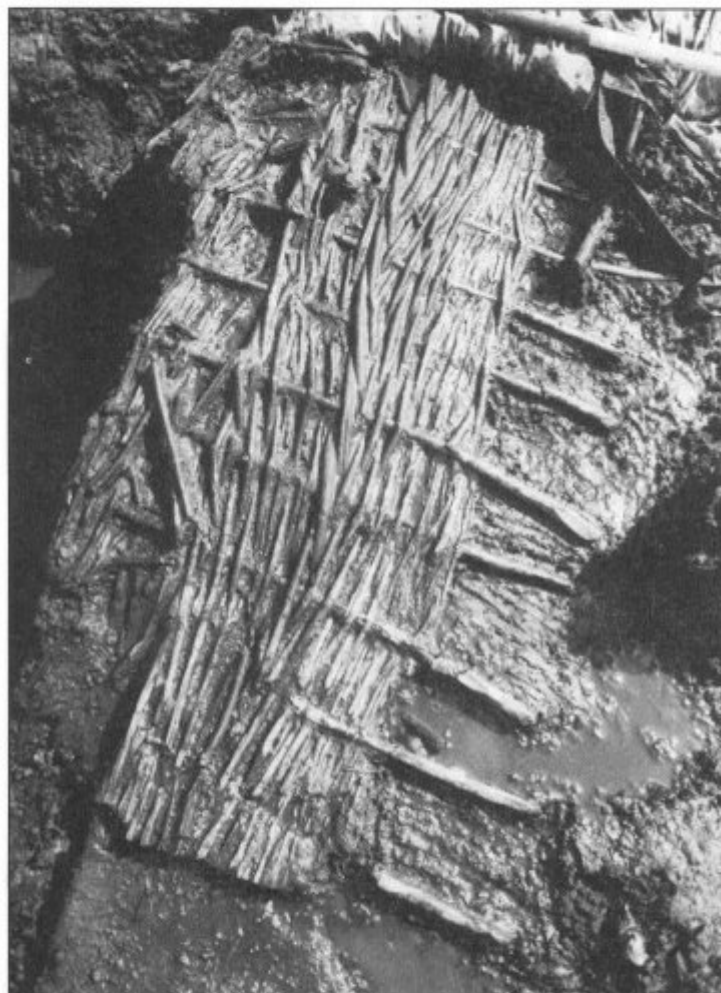
Op 28 juni werd het jeugdboekje "Noord-Holland verkennen", van E. Stoete en B. v.d. Berg, uitgebracht waarin de archeologie in Haarlem en het Archeologisch Museum in het bijzonder een belangrijke rol spelen. Op 7 december tenslotte kreeg het Archeologisch Museum de door het Haarlemse College van Burgemeester en Wethouders ingestelde VRIJWILLIGERSPRIJS 1994 uitgereikt onder vermelding van:

"Het unieke en laagdrempelige karakter, de brede doelgroep, de positieve uitstraling op de vrijwilligers, alsmede de goede voorwaarden die er voor de vrijwilligers worden gecreëerd, zijn voor de jury doorslaggevende argumenten geweest om het Archeologisch Museum Haarlem voor te dragen voor de Haarlemse Vrijwilligersprijs 1994".

Maarten Poldermans

Samenstelling J.M. Poldermans en A.M. Numan

Kroniek 1994

*Veerpolder, vlechtwerkmatt;
lengte circa 14m; zie nr. 10.
(Foto W. Bosman).*

In de kroniek kunnen alle voor het oudheidkundig bodemonderzoek in Haarlem en directe omgeving van belang zijnde gebeurtenissen worden vermeld. Het betreft echter overwegend archeologische onderzoeken, waarbij slechts de lokatie en een zeer korte beschrijving van de archeologische context wordt gegeven. Het merendeel van de onderzoeken zullen op een later tijdstip meer uitgebreid worden gepubliceerd. De gegeven volgorde is chronologisch, waarbij geen datum van onderzoek voor

iedere waarneming afzonderlijk wordt gegeven. Voorzover niet nader aangeduid betreft het onderzoeken van het team van de stadsarcheoloog. In andere gevallen wordt dit per onderwerp apart aangegeven. Het gaat hier dan merendeels om onderzoek van de Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH).

De onderwerpen zijn voorzien van volgnummers, die corresponderen met die weergegeven op de plattegrond aan het einde van de kroniek.

De naast de onderwerpen aangegeven coördinaten zijn overeenkomstig het systeem dat op de kaarten van de Topografische Dienst wordt toegepast. Ze hebben betrekking op het centrum van het opgravingssterrein.

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK OVER 1994

1. KLEVERLAAN 9 (AWH)

103.78/490.04

De gracht rondom het kasteel werd onderzocht, met name het deel aan de noord- en de westzijde. De westzijde heeft zeer veel materiaal opgeleverd aangezien hier het keukenafval werd gestort. De grachtvulling bestond hier voor een groot deel uit verschillende aslagen.

Op het binnenplein is een voormalige waterput onderzocht.

Om vast te kunnen stellen waar de westelijke begrenzing van de voorhof was gesitueerd, werd ter hoogte van de vermeende brugkelder, gelegen in de zuidoosthoek van het binnenplein, een sleuf gegraven. In deze sleuf werd een rij palen (10 stuks) aangetroffen, lopend van kasteel naar voorhof. Ter bevestiging, dat de rij palen een onderdeel kon zijn geweest van een brug, werd ter hoogte van een van de palen een dwarsleuf gegraven; ook hier werd een paal aangetroffen.

Door deze informatie kon vastgesteld worden, dat er op deze plaats een brug heeft gestaan en dat de genoemde kelder inderdaad een brugkelder is geweest. In een latere periode is de brug een aantal meters naar het noorden toe verplaatst naar de plek waar zich nu de huidige brug bevindt.

Dendro-chronologisch onderzoek aan de palen heeft helaas geen informatie opgeleverd.

In oktober werd dit meerjarig onderzoek afgesloten.

2. NIEUWE GRACHT 3

103.98/488.77

Na een uitgebreid booronderzoek werd een sleuf gegraven. De bedding

van de Oude Gracht werd gelokaliseerd inclusief de oude zuidelijke beschoeiing. Zuidelijk van de beschoeiing werd veel bouwpuin aangetroffen (kloostermoppen die mogelijk van de stadsmuur afkomstig zijn). In de grachtbedding werd een bijzondere vondst gedaan: de scherven van een bijna complete tuinpot. Deze tuinpot vertoont opmerkelijke constructieovereenkomsten met de in het Burgwal-gebied gevonden exemplaren maar is van een nog niet bekend type.

Fundering of funderingssporen (uitbraaksleuf) van de stadsmuur werden helaas niet aangetroffen. Bij dit deelonderzoek werden echter wel prehistorische bewoningssporen, zoals aardewerk en ploegsporen, aangetroffen.

3. KRUISSTRAAT 45

103.62/488.50

Een uitgebreid booronderzoek deed het zwaartepunt van het onderzoek verschuiven naar het achter het pand gelegen terrein waar enkele ongestoorde bodemlagen werden aangetroffen. Hier werden een beerput en een waterkelder aangetroffen.

Om oponthoud van de bouw te voorkomen werd de gevulde beerput in zijn geheel door de graafmachine gelicht en op een voorlopig onbedreigd plekje voor nader onderzoek 'neergelegd'.

De put bleek een 17e/18e eeuwse inhoud te bevatten. Een tweede beerput bleek eveneens een interessante 17e/18e eeuwse inhoud op te leveren waarbij bijzondere glasfragmenten (vleugel- en mollebiërglazen) genoemd moeten worden. Een 20e eeuwse overloopput leverde, zoals gebruikelijk, niets op.

De geologische structuur van de bodemopbouw werd nader onderzocht waarbij wat prehistorisch scherfmateriaal werd aangetroffen.

4. SPAARNE 69

104.05/488.06

Bij een booronderzoek werden Spaarneaanplempingslaagjes aangetroffen. Activiteiten van schatgravers maakten verder onderzoek zinloos.

**5. SCHEEPMAKERSDIJK
(diverse lokaties)**

104.46/488.56

Voorafgaand aan een later uit te voeren archeologisch onderzoek werd op diverse lokaties een booronderzoek uitgevoerd. Geconstateerd werd dat de ophogingslagen tot drie meter dik zijn.

Tevens werd een oude Spaarne loop of Spaarnebedding aanbeoord. Aanwijzingen voor een dijk of oeverwal werden niet gevonden.

**6. (achter) DONKERE
SPAARNE 40/42**

104.28/488.38

Het uitgevoerde booronderzoek leverde interessante gegevens op over ophogingslagen. Een grote beerput kon wegens instortingsgevaar van een naburige stenen loods niet onderzocht worden; de put bevindt zich ten dele onder de fundering van de loods. Zodra de sloop van deze lokatie uitgevoerd zal worden (1996?) zal hier archeologisch onderzoek dienen plaats te vinden.

7. ZUID SCHALKWIJKERWEG 27

104.08/485.16

De vondst van menselijk botmateriaal (o.a. een schedel) tijdens het bouwrijpmaken van de bouwlokatie leidde tot een verkennend onderzoek. De vermoedelijke bodemlaag waar de schedel uit afkomstig zou zijn behoort toe aan de Heemstede-Spaarnwoude strandwal.

De lokatie vertoont echter nogal wat verstoringen die verklaren dat de niet erg oude schedel van elders aangevoerd moet zijn.

8. DAMSTRAAT (P-terrein)

104.03/488.31

Vooruitlopend op de komende bouwactiviteiten werd een nauwkeurig booronderzoek uitgevoerd.

Geconstateerd werd dat, afgezien van een klein stukje aan de westzijde van het terrein, de diepere bodemlagen ongestoord zijn maar dat het gehele bovenliggende pakket (tot 1,5 à 2 meter dik) danig verstoord is. Onderzoek hier heeft danook alleen zin na het voorgenomen plaatsen van een damwand ten behoeve van de bouw.

9. carré KONINGSTRAAT

103.71/488.36

Onderzoek van de enkele jaren geleden reeds ontdekte enorme waterput leverde geen interessante gegevens op.

Bij de sanering van een groot deel van het verontreinigde terrein werd, onder strikte veiligheidsmaatregelen, archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd. Het resultaat mocht er zijn. Tien beerputten, een beerkelder, drie waterputten en drie houten tonputten leverden een schat aan interessant vondstmateriaal op daterend van de 12e tot en met de 19e eeuw. Bovendien werd een prehistorische laag aangetroffen.

Aan de kant van de Stoofsteeg, doorlopend tot aan de Koningstraat, kon in verband met daar aanwezige bomen (nog) geen onderzoek uitgevoerd worden. De daar geconstateerde ongestoorde gelaagdheid zal ongetwijfeld veel archeologische informatie bevatten.

10. VEER- en WAARDERPOLDER

106.50/489.00

De in 1993 gestarte herinrichting van dit voor de recreatie bestemde gebied werd ook in 1994 archeologisch begeleid. De belangrijkste resultaten worden genoemd: een nog onbekende met veen overdekte lage strandwal

KLEINE WAARNEMINGEN WERDEN UITGEVOERD:

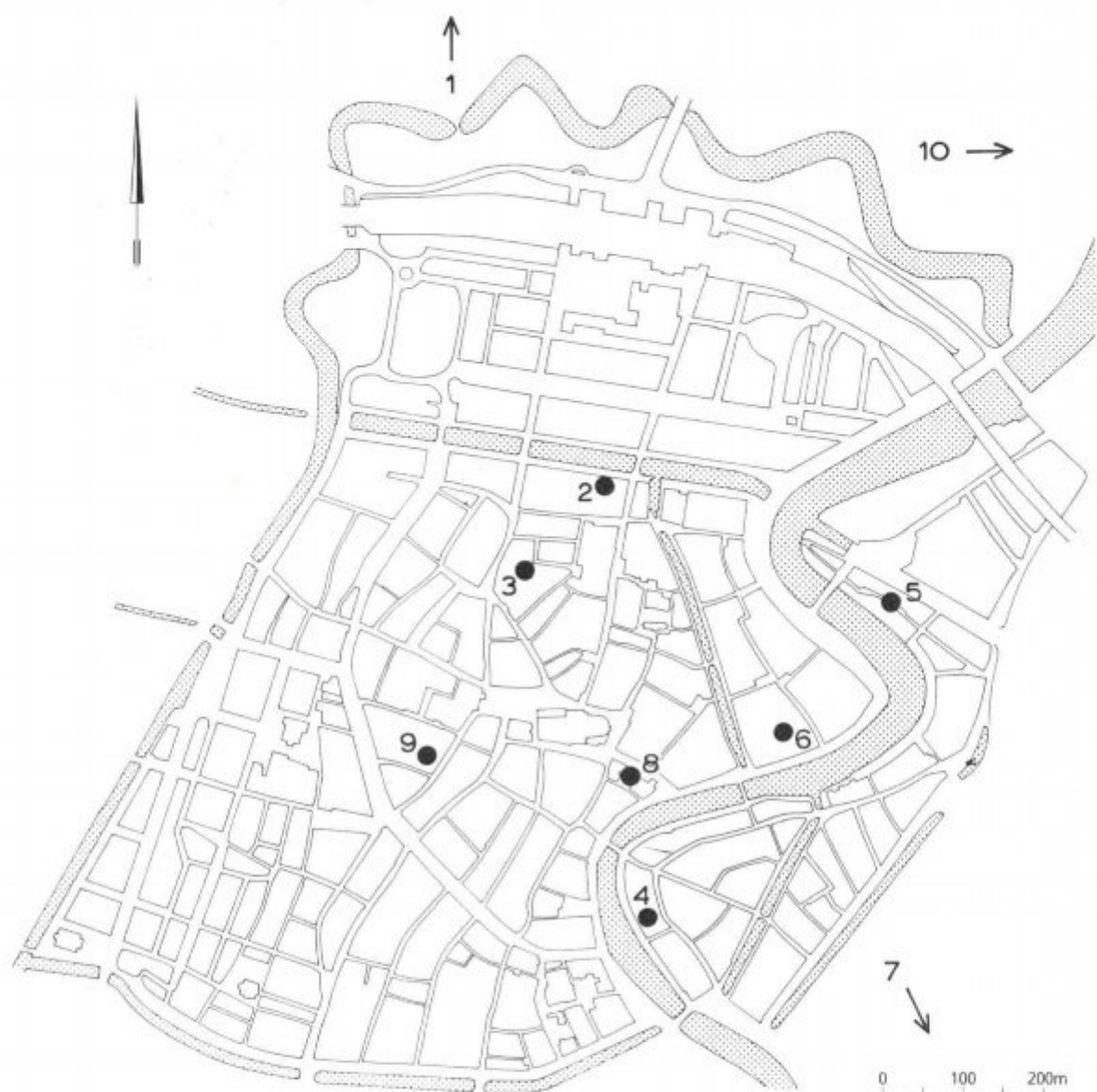
- Koningstraat 25
- Gedempte Oudegracht/Oude Groenmarkt/Jansstraat
- Westkolk 42 (Spaarndam)
- Gedempte Oudegracht/Kleine Houtstraat
- Grote Markt/Zijlstraat
- Oude Groenmarkt
- Jansstraat/Ridderstraat
- Spaarne 22
- Spaarne 35
- Spaarne 106
- Jacobijnestraat 19/21
- Houtmarkt 43

werd in kaart gebracht. Op de hoogste delen kwamen sporen voor van menselijke activiteiten uit het Laat-Neolithicum in de vorm van vuurplaatsen, kuilen, een laag aarden walletje en een enkel vuursteenafslagje. Een doorsnede door de Strandwal van Spaarnwoude met cultuurlagen

uit het Neolithicum en Brons-/IJzertijd werd vastgelegd. In een met gyttja opgevuld meertje uit hoogstwaarschijnlijk de Brons-/IJzertijd werd een constructie opgegraven voornamelijk samengesteld uit vele meters lange, fraaie en perfect geconserveerde vlechtwerkmatten.

De ten noorden van het Vuilrak aangetroffen aardewerkconcentratie uit de Late IJzer-/Romeinse tijd is na de vondst van onder meer een haardplaats vrijwel zeker een huisplaats. Zij is deels voor toekomstig onderzoek gespaard gebleven.

Het voorstel om de nog resterende dijkjes van het Vuilrak alsnog te behouden is door het Recreatieschap overgenomen.

Plattegrond met de lokaties van de in de kroniek
vermelde onderzoeken en waarnemingen.
De nummering correspondeert met de in de
tekst gegeven volgnummers.

Afkortingen

AWH	Archeologische Werkgroep Haarlem (van de AWN)
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
GAH	Gemeentearchief Haarlem
GAT	Gemeentelijk Archeologisch Team (stadsarcheoloog)
HB	Haarlems Bodemonderzoek
IPP	Instituut voor de Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen van de Universiteit van Amsterdam
NAP	Normaal Amsterdams Peil
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Tijdsaanduiding. Voor de periode na het begin der jaartelling kan een deel van een eeuw worden aangeduid met een combinatie van een Romeins cijfer en een letter.

Voorbeeld: XIV A en XIV B, resp. de eerste en de tweede helft van de veertiende eeuw. Ook: XIVa, XIVb, XIVc en XIVd, resp. het eerste, tweede, derde en vierde kwart van de veertiende eeuw.

In **Haarlems Bodemonderzoek** worden verslagen gepubliceerd van opgravingen, boringen, waarnemingen en andere onderzoekingen die betrekking hebben op het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Haarlem en de bodem waarop deze gelegen is. Centraal staat de dokumentatie van het feitenmateriaal en een verslaggeving op niet al te lange termijn. Dit brengt met zich mee dat ook waarnemingen van beperkte omvang en sterk lokale betekenis zullen worden opgenomen.

De bijdragen en conclusies zullen vaak een voorlopig karakter hebben en veel van de gepubliceerde gegevens zullen later in een breder verband opnieuw moeten worden gezien.

De opzet van de reeks – de publicatie van feiten – brengt met zich mee dat beschouwende artikelen niet worden opgenomen.

Afleveringen van **Haarlems Bodemonderzoek** verschijnen wanneer er materiaal beschikbaar is. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs. Overname van gegevens is toegestaan, mits bronvermelding plaats vindt en de naam van de auteur wordt genoemd.

Haarlems Bodemonderzoek is in losse afleveringen verkrijgbaar bij:

- Archeologisch Museum Haarlem, Grote Markt 18, Haarlem
- Boekhandel A. Vernout, Warmoesstraat 10, Haarlem
- Gemeentewerken, t.a.v. de stadsarcheoloog, Nieuwe Gracht 3, postadres: postbus 562, 2003 RN Haarlem. Telefoon 023-531 31 35